

HOLDNINGSKAMPEN SOM MOTSTANDSSTRATEGI

under okkupasjonen av Norge 1940-45.

terje flesjø
are eriksen
ida holter
stein tonnesson
bjørn deichman-sørensen

gruppebesvarelse, våren 1977
samtidshistorie
Oppland
Distrikthøgskole.

HOLDNINGSKAMPEN SOM MOTSTANDSSTRATEGI
under okkupasjonen av Norge 1940-45

Gruppebesvarelse
Samtidshistorie, Oppland distriktshøgskole

Lillehammer 25. februar 1977

Terje Flesjø

Are Eriksen

Ida Holter

Stein Tønnesson

Bjørn Deichman-Sørensen

Fra ett synspunkt sett kan Quisling og NS betraktes som en lynavleder der dro motstandsviljen og -evnen til seg. Derved oppsto en indre norsk front, og i ly av den kunne tyskerne utnytte norsk produksjon og næringsliv til fordel for sin egen krigføring på det store planet. Den virkelige truslen mot det norske demokratiet, det var ikke Quisling og hans minoritetsparti, men den tyske nazismen og Tysklands krigspotensial. Under det perspektiv var NS farlig på en ganske annen måte enn partiet vanligvis er blitt oppfattet: dets aksjoner avledet folks oppmerksomhet fra det ene vesentlige spørsmålet om storkrigen og hva man kunne gjøre for å bidra til alliert seier.¹⁵) Men på den andre siden kan man naturligvis også framheve at Quislings historiske misjon i det norske folk ble å levendegjøre hva nazismen som politisk og ideologisk retning representerte og at noen norsk motstandsfront kanskje ikke ville være oppstått om han og hans parti ikke var blitt skjøvet så sterkt i forgrunnen av tyske kretser. Med denne spekulative digresjonen skal vi la temaet falle.

*

... sier den tradisjonelle historikeren
Thomas Chr. Wyller.
Men her tør vi å begynne.

INNHOOLD

	Side
FORORD	1
KAPITTEL 1 PROBLEMSTILLING OG BEGREPSAVKLARING	3
1.1 PROBLEMSTILLING	3
1.2 BEGREPSAVKLARING	4
KAPITTEL 2 FRAMVEKSTEN AV EN MOTSTANDSSTRATEGI	9
2.1 UTVIKLINGA 1940-42	9
Administrasjonsrådet	9
Økonomisk samarbeid	10
Riksrådsforhandlinger og partiforbud	10
Nasjonal Samlings mål	11
Hjemmefronten	12
Kampen mot nazifisering	14
Kampmidlene	16
2.2 HJEMMEFRONTENS STRATEGI	18
2.3 STRATEGIEN FRAVIKES I 1944-45	20
Aksjonen mot arbeidstjenesten	20
Sabotasjen i 1944 og 1945	21
Frigjøringa	22
KAPITTEL 3 "VÅPENLØS KAMP" ELLER "NASJONAL FRIDOMSKRIG" ?	23
Motsetninger	23
NKPs politikk	23
3.1 ARGUMENTER FOR HOLDNINGSKAMPEN	24
Frykten for represalier	25
Materielle begrensninger	26
Folket var imot aktivisme	26

	Side
3.2	ARGUMENTER MOT HOLDNINGSKAMPEN 27
	Ideologiske svakheter 27
	Total motstand 28
	Kulturelt forfall 30
3.3	ÅRSAKER TIL AT 31
	HOLDNINGSKAMPEN BLE DOMINERENDE 31
	Hjemmefrontens eksterne argumentasjon 32
	Hjemmefrontsdannelse og 36
	lederrekruttering 36
	Økonomiske motiver 37
	Kommunistfrykt 38
	Politiske kannestøperier 39
3.4	BLE STRATEGIEN FORLATT ? 41
KAPITTEL 4	VAR HOLDNINGSKAMPEN VELLYKKET ? 45
4.1	RESULTATER 45
	Uttrykte mål 45
	Ikke uttrykte mål 46
4.2	MANGLENDE RELEVANS 46
4.3	FRIGJØRINGSPOLITIKK - INTEGRASJON 48
	En ny æra ? 49
	Hva med radikaliseringa ? 50
	Samarbeid og fellesskap 51
	Førkrigsharmoni 51
	Krigsharmoni 52
	Etterkrigsharmoni 53
	Var holdningskampen vellykket ? 54
	NOTER 55
	LITTERATUR 62

FORORD

Du kan bli sjuk og lei av myter. Alt som er ugreit, forvridt og undertrykt i et menneskes sinn truer individets psykiske helse og velvære. Sånn har det seg også med et lands historie. Mye blir skeivt om en nasjon bygger på forvrengninger og idealisering av fortida. Mytene skaper mørke, og kanskje blir det vanskelig for en å finne seg sjøl. Vi blir lett en nasjon av halvblinde, sjøltilfredse og forspiste, forhenværende helter.

Gruppas medlemmer har under okkupasjonsseminaret sittet som små barn med store, blanke og forventningsfulle øyne. Vi har lest mye og fulgt forelesninger i timevis. Vi har stirret som på et slags juletre. Ikke det friske grønne, nypyntede og glitrende. Nei, vi har sett det rett før mor eller far skal gå ned kjøkkentrappa med det - brunt, ribbet, redusert. Stasen er borte. Det dingler bare noen få norske flagg på en tørr grein. Mye av det gamle sagnomsuste fedrelandet har gått rett i søppelkassa.

Og godt er det.

Vi visste det nok. Krigslykken vendte seg ved Stalingrad og El Alamein. Men nye strie strømmer av blod måtte flyte. Vetteskremte karer sprang i vannet fra landgangsbåtene på stranda i Normandie gjennom en gardin av ild, spiste søle av redsel med hodet ned i bakken hvis de overhodet kom så langt; De dreit i buksa, pissa på seg uten å vite det.

En hel verden kjempet og led i mange, lange år.

Vi har bare nevnt denne lille trekanten vi sjøl kjenner best: Stalingrad, El Alamein og Normandie. Omfanget av kampen og avstandene kommer først fram når du for eksempel tar med prikken Guadalcanal i Stillehavet. Det kokte tusener av mil borte også. Over alt. Trekk streker på kartet til steder du kjenner og har hørt om.

Bare i Norge brukte en forsiktige, nøkterne midler i dette oppgjøret, og vi ble helter likevel. Gamle menn hoppet paradisk, trillet ball-i-hatt, lekte gladleken, gikk med binders på jakka eller blomst i knappullet.

Sant nok, det stupte 366 nordmenn foran eksekusjonspelotongene, 1.660 døde i konsentrasjonsleire, 3.638 sjøfolk gikk ned ved krigsforlis. I alt kostet krigen 10.262 norske kvinner og menn livet, og mange er døde etterpå av såkalte seinskader.

Men dette er tross alt små tall. Norges tap tilsammen er beregnet til 3 promille av befolkninga. Sovjet-Samveldet mistet 6 prosent, Jugoslavia 10 prosent og Polen 17 prosent, til sammenligning.

Det var ikke mange nordmenn som stakk nakken ut. Norske gutter kjempet riktignok i Kompani Linge, fløy Spitfire så det suste, bemannet MTBene og andre av marinens skip. Det sto en norsk brigade ferdig i Skottland under en stor del av krigen, klar til å gå i land hjemme. Gutta gikk på skauen. Det tøffet fiskeskøyter fram og tilbake over Nordsjøen. Over grensa til Sverige holdt losene rutene åpne for folk som måtte i sikkerhet. Landet fikk puste. Det røynte på helt fra 1940.

Sjøfolkene våre er verd en ekstra skål. En eller annen verdensberømt har uttalt at den norske handelsflåten tilsvarte i krigspotensial 1.000.000 regulære tropper i innsats ved fronten. De norske sjøfolka ble glemt bort i tjue år helt til et fjernsynsprogram nesten skremte vernet av folk. De lasaronene du hadde sett sjøl i går med egne øyne, var altså våre beste menn, Norges egentlige soldater, hovedstyrken.

Noen, relativt få, ga alt. Tro nå ikke at vi er skuffet over mangel på lik. Det var godt kanskje, at det gikk som det gikk.

Men å rydde opp er en form for renslighet. Vi ønsker bare å sette fingeren på Norges krig, som for Hjemmefronten i holdningskampen besto i å sprute paroler utover befolkninga, å kjøre denne med stramme tøyler med minst mulig risiko for liv og eiendom, næringsliv, produksjon og kapital. Snart er alle de gamle menn døde, og myter må sprenges. Det trenger vi en Asbjørn Sunde til. Det skal mot til å tenne ei lunte.

KAPITTEL 1 PROBLEMSTILLING OG BEGREPSAVKLARING

1.1. PROBLEMSTILLING

Framstillinger av den norske motstanden under okkupasjonen gir ofte inntrykk av en massiv og enhetlig motstand mot inntrengerne og kollaboratørene. På den ene sida står tyskerne og NS - på den andre Stortinget, kongen, regjeringa og hele det norske folk - bortsett fra de to presentene som sto tilsluttet NS. At virkeligheten var en helt annen, og det at vi ønsket å bringe dette fram i dagen, er bakgrunnen for denne oppgava.

Å gi en samlet framstilling og analyse av motstandsarbeidet i Norge 1940-45 vurderte vi som en for omfattende oppgave. Vi har valgt å konsentrere oss om holdningskampen, og da primært holdningskampen som strategi for Hjemmefronten.

Vi ønsker ikke å lage noe nasjonalt helteeos, andre har gjort det før oss. Litteraturen om okkupasjonstida er nemlig i stor utstrekning skrevet av "heltene" fra Hjemmefronten, og bærer da også tydelig preg av det. Det finnes svært få forskningsbidrag som dekker perioden skikkelig. Historikere trenger å få ting på avstand før de kan skrive om dem, og spesielt når det gjelder en så følelsesladet epoke som okkupasjonen. Vi har i stor utstrekning vært henvist til å benytte biografier og ikke-analyserende framstillinger av hendelsesforløpet. Men vi har også hatt adgang til en del kildestoff. Det gjelder særlig den korrespondansen mellom regjeringa og Hjemmefronten som er samlet og utgitt i boka "Regjeringen og Hjemmefronten under krigen".

Vi ønsker å anlegge et kritisk perspektiv på holdningskampen og vil i tråd med dette stille problemet slik:

Hvorfor fikk holdningskampen en så framtrædende plass i den strategi ledende norske motstandskretser fulgte under okkupasjonen? Hva innebærer en slik strategi? Hvorfor ble denne strategien fraveket mot slutten av krigen?

Hvilke følger fikk holdningskampens framtrædende plass for utviklinga i Norge under og etter andre verdenskrig ? Var holdningskampen vellykket ? Eventuelt vellykket for hvem ? På hvilke områder ? Og ut fra hvilke interesser ?

Vi makter ikke å gi noe fullgodt svar på disse spørsmålene. Vår oppgave er først og fremst å antyde hvor det kan være fruktbart å lete etter svarene - og i den grad det er mulig, sannsynliggjøre eller dokumentere at vi er på rett vei. Vi klarer bare å trekke til side en flik av teppet. Måtte andre ta tak der vi slipper og forsøke å avdekke resten !

1.2. BEGREPSAVKLARING

Motstanden under okkupasjonen antok en rekke ulike former. Vi har valgt å ta for oss holdningskampen. En presisering av begrepet "holdningskamp" er nødvendig både for at vi lettere skal klare å avgrense oppgava og for at leseren skal vite hva vi mener når vi bruker begrepet.

Men aller først: Hvorfor i det hele tatt benytte begrepet "holdningskamp" ? En rekke andre betegnelser kunne vært aktuelle.

Det er nærliggende å tenke på "sivil motstand". Uttrykket gir mange assosiasjoner. Det kan oppfattes som motstand, uavhengig av hvilke virkemidler som benyttes, mot ikke-militære mål eller offentlige forordninger, altså all motstand på den sivile sektor. "Sivil motstand" kan også ses som en kampform der virkemidlene er ikke-militære og hvor objektet for motstanden kan ha militær betydning, men ikke nødvendigvis har det. Når vi bruker begrepet i denne siste betydningen vil vi skrive "sivilmotstand" i ett ord og legg det samme i det som i begrepet "ikkevoldsaksjon". Sammenlignet med begrepet "ikkevoldsaksjon" har "sivilmotstand" den fordel at det ikke så lett assosieres med den konsekvente pasifisme; noe som ville vært svært uheldig spesielt når det gjelder motstanden under krigen. Den norske sivile motstanden springer i minimal grad ut fra en prinsipiell ikke-voldsholdning.

At motstanden ble sivil må i hovedsak forståes ut fra den snevre målsettingen motstandsarbeidet fikk. De fleste mente da også at det var riktig å drive væpnet motstand andre steder; Ja dette var faktisk en forutsetning for at den sivile motstanden, slik den ble utformet, skulle ha noen funksjon.

I systematiske framstillinger av sivilmotstand benyttes gjerne en tredeling. ⁽¹⁾

Følgende metoder, om enn med forskjellige betegnelser, angis:

Aktivitetskategorier	Positive	Negative ⁽²⁾
1. Opinionsdanning	Forslag, ideer	Protest
2. Autonomi	Sjølrealisering	Ikkesamarbeid
3. Konfrontasjon	Samhandling	Intervensjon

Vi vil beskrive disse kategoriene litt nærmere, og spesielt midler og metoder.

1. Opinionsdanning

Virkemidlene kan her lett gis en funksjonell karakter. (Gjennom en protest kan det samtidig vises til alternative løsninger.)

Aksjonsmetoder: Protestskriv, underskriftslistor, løpesedler, stands, utsendinger, demonstrasjoner, protestmøter etc.

2. Autonomi

Viderearbeid uten kollaborasjon. Midler og metoder: På selvrealiseringssiden: Illegal presse, egne radio-sendinger, symboler på indre samhörighet, videreföring av lovverk og domstolsapparat, egen statsadministrasjon/parallelt styre. Som ikkesamarbeid: Boikott av sentrale politiske institusjoner, boikott av offentlige stillinger, ærestitler og embeter, salgsboikott, leveranseboikott, sosial boikott, ødelegging eller skjuling av identifiseringssystemer (manttallslistor, adresseregistre, medlemskartotek, gate- og dørskilt) og av vitale tekniske deler innenfor den industrielle produksjon, evakuering m.m.

3. Konfrontasjon

Kjennetegn: Motstanderen tvinges til å endre posisjon

eller opprettholde den med vold.

Samhandling: Etablering av verdirettet meningsutveksling (klargjøring av standpunkter.)

Intervensjon: Blokkering av viktige transportert ved hjelp av barrikader eller sit-down-aksjoner på veier og jernbaner, ulike typer sit-ins og stand-ins/okkupasjoner, forstyrrelse av fiendens sambandsnett, radio- og TV-sendinger, ublodig sabotasje av egne materielle ressurser som er av betydning for fienden (bruer, flyplasser, industrier, havner osv.)

Men er ikke dette nettopp en oppramsing av de virkemidler som ble benyttet i motstandskampen i Norge ? Burde ikke oppgava da heller hete "Sivilmotstand som strategi i Norge 1940-45" ?

Årsakene til at vi har valgt å ikke gjøre dette, ligger i svarene på de problemene vi har tilt. Vi ønsker ikke her å foregripe oppgavas konklusjoner, men vil bare kort nevne at motstanden aldri var tiltenkt å tvinge NS og tyskerne i kne. Derimot var den blant annet et forsøk på å demme opp for nazifiseringstendensene i folket. Den skulle bidra til å opprettholde status quo i påvente av alliert frigjøring eller tysk kapitulasjon som et resultat av begivenheter som lå utenfor Norge.

Naturligvis kan hver enkelt aksjon puttes inn i en kategori som bærer merkelappen "sivil motstand", men det var ikke sivilmotstand som altomfattende strategi som ble drevet.

Det var en holdningskamp som ble ført i Norge, og til og med en negativ sådan. Ett av de bærende prinsippene for sivilmotstanden ble skjøvet til side: "Maksimal kontakt med minimal kollaborasjon". I stedet for å øve påvirkning på NS og tyskerne gjennom omgang med dem, ble en isfront etablert. De som var stripete, fikk en kald skulder - de sosiale sanksjonene var omfattende. Holdningskampen var dermed begrenset. Den ble utøvet av en gruppe for å markere dennes uvilje mot en annen gruppe, ikke for å skape felles holdninger. Holdningskampen gjenspeilet venteholdningen i det norske folk, ønsket om å konsolidere det eksisterende samhold i påvente av alliert seier.

Deler av sivilmotstandens aksjonsarsenal kom da naturligvis heller ikke til anvendelse. Dette gjelder spesielt punkt 3 konfrontasjon, og tilnærmet absolutt for samhandlingens del - men også i utstrakt grad når det gjelder punkt 2 autonomi, og da først og fremst når det gjelder mer drastiske tiltak (parallelt styre, fjerning av vitale tekniske deler o.l.).

Sammenfattende vil vi formulere dette slik:

Holdningskampen i Norge var av negativ art. Den benyttet en rekke av sivilmotstandens virkemidler uten dermed å kunne karakteriseres som sivilmotstand.

Vår definisjon av begrepet "holdningskamp" er:

Handlinger hvis vesentlige mål er å styrke samholdet i det norske folk mot NS og tyskerne; handlinger som markerer antinazistisk holdning på et nasjonalt og demokratisk grunnlag.

Ytterligere to presiseringer er nødvendige:

1. Slik vi benytter begrepet "holdningskamp", vil det ikke innbefatte aksjoner som primært har andre siktemål (f.eks. å hindre leveranser til tysk krigsindustri).
2. Når vi benytter formuleringen "holdningskampen som motstandsstrategi", må dette ikke oppfattes som en delstrategi som inngår i en større helhet, men som Strategien med stor "S"; en strategi som er tilstrekkelig i seg sjøl. Holdningskampen var ment å være enerådende i motstandsarbeidet.

Men hva så med det mer upresise begrepet "sivil motstand" ? Begrepet "sivil motstand" er ikke helt godt. Det får lett en negativ klang, gir inntrykk av at man alltid befinder seg på defensiven; dvs. handler i reaksjon på fiendens framstøt og ikke på eget initiativ. Disse assosiasjonene dekker likevel ganske godt når det gjelder motstandsarbeidet under okkupasjonen - og dessuten er begrepet "sivil motstand" så innarbeidet i vanlig språkbruk at vi finner å ville anvende det i en viss utstrekning. Vi vil da bruke det i tradisjonell betydning; som det motsatte av militær motstand.

En annen måte å løse problemet på er å operere med begrepsparet aktiv motstand/passiv motstand. For oss virker dette kunstig, men begrepene vil likevel i noen utstrekning bli brukt, da spesielt i tilknytning til NKPs praksis. Begrepsparet faller forøvrig inn under begrepet "sivilmotstand" slik vi har definert det ovenfor. Sivilmotstand har både elementer av defensiv og offensiv kamp i seg.

KAPITTEL 2 FRAMVEKSTEN AV EN MOTSTANDSSTRATEGI

Vi skal nå beskrive hvordan holdningskampen ble strategi for den norske Hjemmefronten ved å gi et riss av utviklinga i det okkuperte Norge fra 1940-45.

2.1 UTVIKLINGA 1940-42

Utgangspunktet er den krigen som ble ført på norsk territorium fra Tysklands invasjon 9. april til general Ruges militære kapitulasjon 10. juni 1940. Tyskland angrep, og den norske regjeringa valgte å gjøre militær motstand. Norges konge flyktet med sin regjering til London og erklærte at krigen fortsatte.

Dette fikk stor betydning for situasjonen i det okkuperte Norge. Kong Haakon ble et symbol for norsk motstand. En kunne derfor tenke seg at det norske folk ville reise motstandsfanen med det samme, drive omfattende sivilmotstand, sabotere tyskernes forsøk på å få nytte av norsk økonomi og kanskje bygge opp en partisanhær slik det ble gjort i Jugoslavia så snart dette landet ble okkupert. Ingen av disse muligheter ble brukt i 1940.

Administrasjonsrådet

Det problemet som opptok alle ledende kretser i norsk politikk, administrasjon og organisasjonsliv i 1940, var ikke hvordan motstanden skulle føres videre, men hvordan en skulle tilpasse seg den nye situasjonen. Regjeringas flukt hadde skapt et makttomrom i Oslo. Lederne for den offentlige administrasjon påtok seg å fyller dette tomrommet. "Føreren" for Nasjonal Samling, Vidkun Quisling, hadde riktignok utropt seg til regjeringssjef allerede på invasjonssdagen 9. april. Men sentraladministrasjonen nektet å ha noe med ham å gjøre, og folket betraktet ham som forræder.

Det første målet for ledende kretser i norsk embetsverk og næringsliv ble derfor å fjerne Quisling. Dette ønsket delte også ledende tyskvennlige kretser i Oslo og den tyske sendemann Bräuer.⁽¹⁾ Fra norsk side ble det foreslått overfor tyskerne at Høyesterett skulle opprette et organ til å overta administrasjonen av Norge. Dette godtok tyskerne. Høyesterettsjustitiarius Paal Berg oppnevnte da på vegne av Høyesterett et administrasjonsråd med en sterkt borgerlig sammensetning.⁽²⁾ Dette skjedde allerede 15. april, seks dager etter invasjonen og mens krigen ennå pågikk for fullt i Norge. Administrasjonsrådet sørget for ro og orden i det okkuperte Norge fram til 25. september 1940.⁽³⁾

Økonomisk samarbeid

Tysklands invasjon i Norge skapte naturlig nok en akutt krise for norsk næringsliv, som mistet sine handelsforbindelser med vestmaktene. Den mulighet som bød seg for å overvinne krisen, var å overføre forbindelsene til Tyskland. Denne muligheten ble brukt til fulle slik at produksjonen tok seg raskt opp utover sommeren 1940 og i høstmånedene faktisk overskred resultatene fra før 9. april.⁽⁴⁾ Dette økonomisk sett gode resultatet skyldtes for en stor del at næringslivets ledere gikk beslutsomt og tilsynelatende uten motforestillinger til samarbeidet med okkupasjonsmakten. Industriledere med forbindelser til Tyskland spilte rollen som mellommenn mellom Høyesterett og de tyske okkupasjonsmyndighetene ved opprettinga av Administrasjonsrådet. Det økonomiske samarbeidet i 1940 ble organisert av Nemnda for Industri og Omsetning (NIO), som ble Administrasjonsrådets utøvende organ i økonomiske saker.⁽⁵⁾ Det ble også opprettet et "Deutsche Handelskammer in Norwegen" som fikk overveldende tilslutning fra norske næringsdrivende.⁽⁶⁾ Tyskerne var da også godt fornøyd med resultatene av det økonomiske samarbeidet.⁽⁷⁾ Det økonomiske samarbeidet i 1940 fikk stor betydning for krigen fordi det i motsetning til samarbeidet på andre områder ble opprettholdt gjennom hele okkupasjonstida.

Riksrådsforhandlinger og partiforbud

Det politisk/administrative samarbeidet ble nemlig brutt høsten 1940. Den tyske Reichskommissar Terboven var ikke

fornøyd med et rent administrativt råd som norsk ledelse. Han ville ha et klart politisk organ som kunne avløse regjeringa i London. Den 13. juni krevde han at Stortinget skulle sammenkalles for å avsette Kongen og regjeringa og velge en ny regjering. Stortinget ble sammenkalt, og presidentskapet forhandlet med tyskerne om å opprette en regjering som skulle kalles riksråd. I disse forhandlingene gikk presidentskapet, med tilslutning fra et flertall i partienes stortingsgrupper, med på å avsette konge og regjering og velge et riksråd, hvor flere av medlemmene skulle være NS-folk. Men de tyske forhandlerne krevde større og større NS-representasjon etterhvert som forhandlingene skred fram. Da også justisministeren skulle være en NS-mann, sa presidentskapet nei, og forhandlingene ble brutt. I realiteten må vi kunne si at det var tyskerne som provoserte fram bruddet. De hadde oppnådd mer enn noen kunne vente.⁽⁸⁾

Da det var klart at forhandlingene ikke førte fram, opprettet Terboven den 25. september et kommissarisk råd og føbød alle andre politiske partier enn NS. NKP var blitt forbudt allerede en måned før. Dermed var frontene klare. Det norske folk delte seg i en stor nasjonal leir av "gode nordmenn" og en liten leir av "quislinger". Det er seinere blitt betegnet som "ei stor lukke" for norsk motstandspolitikk at riksrådsforhandlingene ikke førte fram.⁽⁹⁾

Men det måtte også få betenkelige konsekvenser for norsk motstandsstrategi at de menn som i 1940 var nær ved å bli kollaboratører, fortsatt ble akseptert som "gode nordmenn" og tildels ble ledere for motstandsbevegelsen. Den sentrale person her er Paal Berg. Han oppnevnte administrasjonsrådet i 1940. Han sto sentralt i spillet omkring forhandlingene om å avsette konge og regjering uten å gå klart og utvetydig mot en avsetting. Seinere ble han Hjemmefrontens leder.

Nasjonal Samlings mål

Ved opprettinga av det kommissariske statsrådet ga tyskerne NS styringsretten i Norge. Men for at makten skulle bli reell, kunne ikke NS nøye seg med formelle posisjoner. De måtte brukes til å virkeliggjøre NS' program. NS måtte få

kontroll med massemedia, overta eller vinne organisasjonslivet for seg, slik at det kunne danne grunnlaget for et korporativt riksting.⁽¹⁰⁾ De ville sette inn sine folk i alle offentlige nøkkelstillinger, verve medlemmer til partiet, og nazifisere ungdommen gjennom skolen, idretten og ungdomsorganisasjonene. Det ble Hjemmefrontens oppgave å forhindre at disse mål ble nådd.

Hjemmefronten

Fram til Hjemmefrontens Ledelse (HL) ble formelt dannet våren 1944, var Hjemmefronten ingen organisasjon, men en betegnelse på all motstand i Norge. Motstand utenfor Norges grenser ble kalt utefronten. Når vi omtaler Hjemmefronten med stor "H", mener vi ledelsen; en flerhet av ledelser fram til 1944, en formell ledelse under resten av okkupasjonen og i frigjøringsdagene. Når vi snakker om Hjemmefrontens strategi, mener vi altså ledelsens strategi. NKP hører med til hjemmefronten, men ikke til Hjemmefronten.

Hjemmefronten hadde ledelse alt fra 1940/41. Men forholdene i toppskiktet var flytende. I perioder konkurrerte flere grupper om å være ledere.

Det var tre forhold som spilte inn når ledergruppene ble utskilt. For det første ga det autoritet å være blant dem som hadde spilt en rolle i politikken omkring administrasjonsrådet og riksrådsforhandlingene. For det andre hadde det stor betydning hvem som hadde kontakt med myndighetene i London. For det tredje fikk de autoritet som reelt ledet den konkrete motstandskampen.

Det første forsøket på å danne en ledelse med kontakter utover landet ble gjort høsten 1940, og gruppa som ledet arbeidet ble kalt "Råd Sivil". Det ble imidlertid aldri noen organisasjon av dette forsøket. Den gruppa som skulle bli det politiske sentrum for hjemmefronten var "Kretsen", som sendte en av sine folk til London i 1941. "Kretsen" fikk sin autoritet ved at den besto av høytstående embetsmenn og andre kjente personer i de øvre sosiale lag og fordi den monopoliserte kontakten med London,⁽¹¹⁾ en kontakt som for en stor del ble ordnet via emigrantmiljøet i

Stockholm. "Kretsen" holdt også forbindelsen til et mer effektivt motstandsorgan, Koordinasjonskomiteen (KK), som samordnet organisasjonenes kamp mot nazifisering. Den ble dannet som et resultat av en underskriftsaksjon i mai 1941, der 43 organisasjoner klaget til Reichskommissar over NS' framferd. KK brukte de gamle organisasjonenes kontaktnett og hadde sitt vesentligste kampmiddel i "parolen". Når det var ventet et framstøt fra NS mot en yrkesgruppe, ble det sendt ut en 'parole' om hvordan denne yrkesgruppa skulle forholde seg. Hvis alle fulgte parolen, ble framstøtene fra NS mislykte.⁽¹²⁾ Ved å bruke slike paroler, kombinert med effektive protestbrev og underskriftsaksjoner, lyktes KK i å hindre nazifisering nesten over hele linja, noe vi skal se lenger fram.

Vinteren 1941 ble det også dannet en militærorganisasjon, Milorg, som ble styrt av et råd. Milorg skulle ikke drive noen form for partisankrig, men først gå i aksjon ved en eventuell alliert invasjon. Milorg fikk først kontakt med "Kretsen" våren 1943. Først våren 1944 ble hjemmefronten til organisasjonen "Hjemmefronten" med de to delene Milorg og Sivorg som organisasjonsenheter på henholdsvis den militære og sivile sektor. Først høsten 1944 ble Hjemmefrontens Ledelse (HL) en faktisk arbeidende ledelse. Den besto da av folk både fra "Kretsen", "KK", "Milorg", og en politiledelse som var blitt utskilt fra Milorg. NKP ble imidlertid ikke representert.

NKP var det eneste av partiene som fortsatte illegalt under okkupasjonen. Partiet hadde kanskje den mest effektivt organiserte delen av hjemmefronten. I likhet med de andre partiene sto ikke NKP for noen konsekvent motstandslinje i 1940. Men etter at partiet ble forbudt i august 1940, begynte det for alvor å operere illegalt. Nyttårs-aften 1941 ble Peder Furubotn valgt til partiformann på et program for "nasjonal fridomskrig". Årsaken til at NKP aldri kom med i Hjemmefronten, var dels gammel anti-kommunisme, dels at NKP sto for en aktivisteisk linje som ikke passet inn i den forsiktige strategien Hjemmefronten sto for.

Kampen mot nazifisering ⁽¹³⁾

Da partiene ble forbudt i september 1940, fikk de øvrige organisasjonene fortsette sin virksomhet. Nasjonal Samling og tyskerne håpet på å få kontroll med dem og nazifisere dem uten å måtte ødelegge dem. Det var nasifiseringsframstøtene kampen kom til å stå om i 1941 og i det store kampåret 1942. Bondelaget var en av de første organisasjonene som ble forsøkt nazifisert. NS hadde en viss sympati blant mange bønder på Østlandet, men da ledelsen ble nazifisert og bondeføreren Johan Mellbye internert på sin gård våren 1941, kom det til masseutmelding av bønder.

I LO tvang tyskerne gjennom en endring i ledelsen i september 1940, som imidlertid ikke førte til noen nazifisering. Her fikk NS og tyskerne hjelp fra noen av lederne i "Fagopposisjonen av 1940", ⁽¹⁴⁾ ledere som meldte seg inn i NS i desember. Utover i 1941 foregikk det en tautrekking om ledelsen av LO, som ble vunnet av de regjeringstro, ledet av kommunisten Viggo Hansteen. Tyskerne reagerte på dette ved å henrette ham og klubbformann Rolf Vickstrøm etter den såkalte "melkestreiken" i september 1941. Samtidig ble det innsatt en kommissarisk ledelse. Medlemmene fortsatte for en stor del å betale kontingent. Men tillitsmennene gikk ofte i passivitet eller holdt kontakt med en illegal ledelse, som ble opprettet rundt motstandsorganet "Fri Fagbevegelse". Mange sluttet seg også til kommunistenes motstandsgrupper.

Overfor idrettsorganisasjonene ble det også presset på fra sommeren 1940. Samme høst ville det kommissariske statsrådet at departementet for arbeidstjeneste og idrett skulle styre idretten. Da ble det proklamert idrettsstreik. Denne ble effektiv.

Den samlede motstanden mot nazifisering ble klart markert i et protestskriv, undertegnet av 43 organisasjoner, som ble overlevert til Terboven den 17. mai 1941. Han svarte med arrestasjoner og innsetting av kommissariske ledere. Men da forlot medlemmene i stor grad organisasjonene.

NS fikk også store problemer med å nazifisere den offentlige administrasjonen og måtte skifte ut mange tjenestemenn som nektet å underordne seg. Høyesterett søkte avskjed alt før jul 1940. Kirkens prester nedla sine embeter i begynnelsen av 1942, og fortsatte uavhengig av staten. Men politiet og massemedia lyktes det i utstrakt grad å nazifisere; massemedia trolig fordi angrepet her kom så tidlig; politiet fordi fascistiske holdninger sto sterkere der enn andre steder og fordi Jonas Lie var en dyktig nazifiseringsleder. Det gikk hardt ut over de politimennene som ikke lystret hans ordre.

Den største og mest dramatiske kampen sto om skolen, og det var her holdningskampen som motstandsstrategi fikk stå sin prøve og høste sin største triumf. Det hele begynte med at så å si alle lærere nektet å erklære seg for "den nye tid" i november 1940 og i stedet avga en moterklæring om å være tro mot sitt lærerkall og sin samvittighet. Det var en effektiv opinionsdannende aksjon fordi den samlet nesten alle. Den ble organisert etter det paroleprinsippet som KK seinere skulle gjøre til sitt og Hjemmefrontens store kampmiddel. Det ble lagt stadig sterkere press på lærerne også i 1941, men først etter at Quisling var blitt ministerpresident i februar 1942, og regjeringa var blitt en rein NS-regjering, kom storangrepet på skolen. Da var imidlertid lærerne konsolidert på en plattform av 4 kardinalpunkter:

- "1. Enhver henvendelse om medlemskap i NS avvises.
2. Ethvert forsøk på å bringe NS-propaganda inn i skolen avvises.
3. Enhver ordre som kommer fra instanser som står utenfor skolens administrasjon, avvises. (15)
4. Enhver medvirkning i NSUF avvises."

To lover som Quisling hadde proklamert, brøt klart med de prinsippene lærerne sto på. Den ene gjaldt tvungen tjeneste i NS' Ungdomsfylking (NSUF) for all ungdom mellom 12 og 18 år. Den andre gjaldt tvungent medlemskap i Norges Lærersamband for alle lærere. I slutten av februar sendte et stort flertall av lærerne, over 90 prosent i byer og tettsteder inn protester mot disse lovene. Kirken støttet deres kamp. Det var i den forbindelse biskopene og prestene la ned sine embeter. Det ble også organisert en foreldreaksjon.

Reaksjonen fra NS og tyskerne lot ikke vente på seg. Det ble proklamert "brennelsferie" i en måned for alle skoler,

og i slutten av mars ble omlag 1300 lærere arrestert. Først ble de sendt til Grini, seinere til Trondheim og til tvangsarbeidsleir i Kirkenes. Hele tida ble det lagt press på de arresterte lærerne for at de skulle godta medlemskap i det nye lærersambandet. Dette var ~~mat~~ å skulle danne noe av grunnlaget for Quislings riksting. Først da tyskerne hadde erklært at det ikke ville bli noe riksting, lot lærerne aksjonen falle. Da hadde de påført Vidkun Quisling et alvorlig politisk nederlag. Han måtte gi opp rikstinget og gi opp nazifiseringa av skolen og ga klart uttrykk for sin bitterhet i en tordentale til lærerne på Stabekk gymnas i Bærum. Lærernes holdningskamp var ført til seier.

Kampmidlene

Vi har allerede sett litt på de midlene som ble brukt i holdningskampen; kontaktnettet fra de gamle organisasjonene, paroler, protestskriv og offentlige erklæringer. Men disse midlene gjaldt enkeltaksjoner. Holdningskampen var noe mer. Helt fra begynnelsen av okkupasjonen ble det brukt demonstrasjoner mot okkupantene og quislingene. Folk unngikk å sitte ved siden av tyskere på trikk og buss. Ungdommer hadde slåsskamper med hirden til NS. Skjellsordene florente. Det ble fortalt vitser på NS' og tyskerens bekostning, for eksempel den om Vidkun Pissemaurhaugen som søkte fylkesmannen om å få skifte navn - fornavnet sjølsagt.

Holdningskampanjen fikk først virkelig vind i seilene under riksrådsforhandlingene høsten 1940. Da gjaldt det å unngå at kongen ble avsatt. Kong Haakon ble symbolet for motstanden. Det ble organisert brevskrivning til Stortingets presidentskap med oppfordring om ikke å gi etter for tyske krav. ~~171~~-tegn ble malt og tegnet overalt. Portretter av kongen ble trykt og spredd. Det ble brukt nasjonale symboler som små flagg, binders på jakkeslaget, knapphullsblomster og nisseluer. Da kong Haakon nektet å abdisere etter anmodning fra Stortingets presidentskap, ble hans erklæring stensilert opp og spredd i svære opplag. Det ble utgangspunktet for den illegale pressa, som skulle bli sjøelve grunnstammen i motstandsarbeidet. En

rekke illegale aviser ble bygd ut, alle på et kongetro og nasjonalt grunnlag. Kommunistene lagde noen av de mest utbredte avisene, blant annet de eneste som var ordentlig trykt. Avisenes oppgave ble å spre nyheter om krigens gang ute som ble undertrykt i nazipressa, og om overgrep og aksjoner hjemme. Mye av stoffet var rein avskrift av BBCs norske sendinger, for radioapparatene i Norge var rekvirert av tyskerne. Den illegale pressa spredte parolene for motstandskampen og skapte den

identifikasjon og samfølelse som var nødvendig for å videreføre norsk autonomi i tysk-okkupert område. Det gjaldt også å unngå at NS-myndighetene ble oppfattet som norske myndigheter. Demonstrasjoner, symboler og illegal presse er nødvendige midler i enhver motstandsstrategi, det være seg holdningskamp, sivilmotstand eller partisanstrid.

Men holdningskampen i Norge brøt som nevnt i første kapittel med god latin i sivilmotstands- og ikkevoldsteori ved at den etablerte en isfront overfor okkupanten og Nasjonal Samlings medlemmer. Hatet til okkupantene og forræderne førte naturlig til en spontan isfront i krigens første fase, der naboer sluttet å hilse på hverandre, der NS-folk fikk slengt hånsord etter seg på gata. De sosiale sanksjonene var omfattende. Ja, man gikk faktisk så langt som til total utfrysing. Denne tendensen holdt seg, ble oppmuntret av motstandskampens ledere og ble til slutt til et rigid regelverk en ikke kunne sette seg utover hvis en ville bli regnet som "god nordmann". I en av de tidligste illegale avisene fra ettersommeren 1941 finner vi for eksempel "ti bud for nordmenn", der femte bud lyder slik:

"Du skal betrakte som landsforræder enhver nordmann som privat omgås tyskere eller quislinger i sitt hjem, på gaten eller på restaurant." (16)

Slike prinsipper gjorde faktisk at en del mennesker som bare hadde svak forbindelse med tyskere eller quislinger, fordi de for eksempel var i familie med dem, ble frosset ut og skjøvet inn i miljøet rundt NS. Bare medlemmer av de høyere sosiale lag fikk pleie sine tyske kontakter relativt uforstyrret. Isfronten ble bakgrunnen for den institusjonaliserte hevn i landssvikoppgjøret etter krigen. Den dannet en klar bakgrunn for oppgjør med NS-

medlemmer, men la et dårlig grunnlag for oppgjøret med de økonomiske landssvikerne, et oppgjør som da også ble vaklende og ufullstendig.

2.2. HJEMMEFRONTENS STRATEGI

Vi har vist hvordan hjemmefronten vokste fram på en holdningskampanje for konge og land og en forsvarskamp mot nazifiseringsframstøtene. Dette ble også grunnlaget for den strategi ledelsen i hjemmefronten valgte for motstandskampen, og seinere forsvarte under slagordet "våpenløs kamp" overfor myndighetene i London.

Vi vil kort skissere holdningskampen som motstandsstrategi slik den framtrer i norsk motstandspraksis.⁽¹⁷⁾ Vi gjør det i seks punkter:

1. Holdningskamp er ikke det samme som sivilmotstand eller ikkevold slik denne beskrives i sivilmotstandsteori fra Gandhi til etterkrigsteoretikere i Vesten. Holdningskampen atskiller seg fra sivilmotstanden ved at den er snevrere, ikke tar i bruk alle de aksjonsmuligheter sivilmotstanden angir, ved at den isolerer folket fra fienden og kollaboratørene i stedet for å påvirke dem, og ved at aktørene ikke prinsippielt forsøker å unngå vold, men tvertimot godtar vold så snart den blir brukt i regulær krig. Holdningskampen er en slags vente-strategi til krigen kommer tilbake i form av en invasjon mens sivilmotstand er en sjølstendig og alternativ strategi til krigføring.⁽¹⁸⁾
2. Holdningskampen var en defensiv, ikke offensiv strategi. Den var en kamp for å forsvare eksisterende friheter, organisasjoner og ideologier. Den gikk ikke inn i konfrontasjoner med okkupanten eller med NS når den ikke var tvunget til det på grunn av et allerede foretatt eller nært forestående framstøt fra NS.⁽¹⁹⁾
3. Holdningskampen var først og fremst rettet mot NS, ikke mot den tyske okkupanten. Som Hans Fredrik Dahl treffende sier, ble "...motstanden mot tysk vold ført som åndskamp mot nordmenn".⁽²⁰⁾ Målet for holdnings-

kampen var ikke å ramme eller skade okkupasjanten, men å bevare norsk autonomi innafor de grenser en okkupasjon rent folkerettslig setter. Folkeretten spilte en stor rolle både som argument og som rettleider for motstandskampen. (21)

4. Holdningskampen angikk ikke økonomien. Mens de som samarbeidet på andre områder, ble stemplet som forrædere, ble økonomisk samarbeid sett som en nødvendighet for å holde hjulene i gang og opprettholde ro og orden. Her skal vi legge merke til at heller ikke tyskerne ønsket eller tillot NS å gjøre noe som kunne føre til konfrontasjon på dette området. Jens Bøyesen skrev etter krigen:

"En annen ting som slår en når en nå etterpå går igjennom parolene fra okkupasjonstiden, er i hvor liten utstrekning det ble gitt direktiver til næringslivet og til folket i sin helhet om hvordan en skulle forholde seg når det gjaldt produksjon og ervervsvirksomhet som kom tyskerne til gode. Hva som er "utilbørlig ervervsvirksomhet for fienden" finner en lite belyst i hjemmefrontens paroler. Mens det ble gitt minutiøse direktiver for folks holdning overfor nazifiserte foreninger og organisasjoner, eller når det gjaldt hvilke offentlige stillinger en kunne søke eller ikke søke, ja, når det gjaldt alt som berørte kampen mot nazifisering av vårt samfunn, var det mindre rettleiding å få for en bedriftsleder som fikk påbud av tyskerne om krigsviktige leveranser. Riktignok inneholdt de illegale aviser stadig fordømmelser av alle som tok arbeid for tyskerne og utallige oppfordringer om "stille" sabotasje av produksjon som tjente fienden. Men hvor grensen gikk mellom det tillatte og det som var unasjonalt uverdigg, kunne det ofte være vanskelig å se. Årsaken til dette forholdet er klar nok: det var, særlig de første krigsårene, kampen mot nazifiseringen som sto i forgrunnen. Brast det der, så brast alt annet også. Der gikk den første frontlinjen, og der måtte vi verge oss først." (22)

Helge Krog gjorde dette til et hovedpunkt i sin pamflett "6. kolonne - ?", som han skrev mot den offisielle motstandspolitikken i 1944.

5. Holdningskampen bygde på en forestilling om at frigjøringa skulle skje utenfra, ikke nedenfra. Det var ikke Hjemmefrontens oppgave å nedkjempe okkupasjanten. Hjemmefronten skulle nøye seg med å forsvare norske posisjoner mens okkupasjanten varte og tre til og styre når de allierte hadde frigjort landet ved invasjon.

"Kretsen", og seinere HL så det som en av sine hovedoppgaver å planlegge overtakelsen av styret ved frigjøringa, og korresponderte mye med regjeringa i London om det. Det ble også ført en strid innad i hjemmefronten om dette spørsmålet.⁽²³⁾

6. Holdningskampen ble en begrensende, ikke utvidende strategi. I forbindelse med kampen mot nazifisering tillot holdningskampstrategien virkelig kamp som engasjerte det norske folk og styrket motstandsviljen. Men da frontene var blitt mer fastlåst, da det ble klart hvor NS sto og hvor den nasjonale front sto, ble holdningskampstrategien en hemsko for utviding av kampen til nye felter og til å ta nye midler i bruk. 1943 ble et dødt år der moralen ble svekket på motstandsfronten. Og i 1944-45 måtte holdningskamplinja fravikes for å gi utløp for kravet fra grunnplanet om å utvide motstanden.⁽²⁴⁾

2.3 STRATEGIEN FRAVIKES I 1944-45

Aksjonen mot arbeidstjenesten

Vi nevnte at 1943 ble et grått år på hjemmefronten. Linjene var trukket opp. Kampen mot nazifisering hadde ført til avklaring. Motstanden ble ikke satt inn med full kraft på nye felter dette året. Samtidig drev Gestapo sitt arbeid mer effektivt enn før slik at mange motstandsgrupper ble opprullet. De aktive ble arrestert eller rømte til Sverige.

Det åpnet seg et nytt kampfelt allerede i 1943, kampen mot arbeidsmobilisering. Den nasjonale arbeidsinnsatsen ble proklamert av Quisling og Terboven etter det tyske nederlaget ved Stalingrad i februar. Hjemmefronten svarte med en parole om å nekte fram møte til arbeidsmobilisering. Men det ble ikke satt inn noen avgjørende kraft for å virkeliggjøre parolen. Den slo heller ikke gjennom. Få nektet å møte fram når de ble innkalt. Dette førte til at Hjemmefrontens stilling ble ytterligere svekket. Ved årsskiftet 1943/44 ble krisen akutt. Store deler av hjemmefronten ble rullet opp av tyskerne,

noe som svekket den illegale pressa kollassalt. Bare kommunistane unngikk disse opprullingene. En periode var deres aviser nærmest enerådende på den illegale fronten. Denne perioden falt sammen med en kampanje fra kommunistenes side mot hjemmefrontledelsen for dens passive motstandslinje og dens tendenser til "nynazisme" i planlegginga av frigjøringa. Ledelsen ble da redd for at kommunistene skulle få vind i seilene, og sendte flere bekymrede brev til London.⁽²⁵⁾ På dette tidspunkt ble det også kjent at justisminister Sverre Riisnæs hadde skrevet et brev til tyskerne der han foreslo mobilisering av 5 årsklasser til østfronten. Dette skapte frykt for at de arbeidsmobiliserte skulle bli tatt ut til fronttjeneste. Sammen med behovet for å hindre kommunistenes kampanje virket dette til å revidere "Kretsen og KKS strategi. Det ble satt i gang en kraftig kampanje mot arbeidstjenesten hvor også sabotasje mot arbeidskontorer ble brukt som propagandamiddel. I denne aksjonen var det første gang at ledelsen uttrykkelig ble kalt Hjemmefrontens Ledelse i sendingene fra London. Aksjonen ble meget vellykket da innkallingene til AT ble boikottet i mai 1944. Av de 70.000 som ble forsøkt mobilisert, kom bare omlag 300 i arbeid.⁽²⁶⁾

Sabotasjen i 1944 og 1945

Med aksjonen mot arbeidstjenesten hadde Hjemmefronten tatt det første skritt bort fra holdningskampen som strategi. Kampen var blitt utvidet til et nytt felt. Den var blitt mer offensiv ved at sabotasje ble tatt i bruk. Og den var blitt mer rettet direkte mot okkupantens interesser, også interesser av økonomisk art. Videre utover i 1944 og i begynnelsen av 1945 ble denne tendensen styrket. Milorg ble sterkere organisert, blant annet ved innlemmelse av "gutta på skauen", de som hadde rømt for å unngå arbeidstjenesten.

Holdningskampstrategien ble nå fraveket ved at det ble satt inn relativt omfattende sabotasje. Det var drevet sabotasje før også, men ikke i regi av Hjemmefronten. Den første sabotasjen ble utført av grupper som var organisert av britenes Special Organisation Executive (SOE).

De britiskorganiserte aksjonene hadde flere ganger ført til harde tyske represalier som etter Måløyraidet i desember 1941, avsløringa av to agenter i Telavåg april 1942, og opprullinga av våpensmulinga i Majavatn september 1942. Represaliene førte til at hjemmefronten ba engelskmennene slutte med slike aksjoner. Og det skjedde faktisk. Den britiske overkommandoen gikk med på å overlate militær organisering i Norge til Milorg. Fra da av var kommunistene aleine om å organisere sabotasje. Den mest aktive av NKPs sabotasjeorganisasjoner var Asbjørn Sundes gruppe i Osloområdet.

Vinteren og våren 1944-45 ble også Milorg brukt til sabotasje, denne gangen etter initiativ hjemmefra. Det dreide seg om en viss industrisabotasje, sabotasje mot bensin- og oljelagre og mot jernbanen. En del av sabotasjeplanene ble lagt for å hindre eventuell evakuering av tyske tropper fra Nord-Norge til fronten i Tyskland. Sabotasjen i 1944 og 45 ga utløsning for en del av den virketrang som eksisterte på grunnplanet i Milorg. Men den fikk svært begrenset effekt for krigføringa.

Frigjøringa

Det var i forbindelse med den tyske kapitulasjonen 8. mai 1945 at Milorg kunne tre til og fylle en av de oppgavene organisasjonen var blitt planlagt for. Sammen med Hjemmefrontens politiorganisasjon sørget Milorg for at folk utpekt av Hjemmefronten overtok styringa i fylker og kommuner. Milorg lot seg representere ved en PR-seremoni 11. mai der to tyske offiserer overlot Akershus til nordmennene. Dessuten arresterte Milorg landssvikere i tusentall. Hjemmefronten hadde tenkt seg at den skulle danne regjering med Paal Berg som statsminister. Men det ble Einar Gerhardsen fra AP som dannet samlingsregjering med representanter fra alle partier i 1945. Da stortingsvalg og kommunevalg var avholdt seinere på året, var Hjemmefrontens rolle utspilt i alt annet enn seremonielle scener.⁽²⁷⁾ Men som vi skal se i siste kapittel fikk det samarbeid som var skapt under okkupasjonen stor betydning for utviklinga i norsk etterkrigspolitikk. Nå skal vi imidlertid først ta for oss Hjemmefrontens strategi til nærmere drøfting.

KAPITTEL 3 "VÅPENLØS KAMP" ELLER "NASJONAL FRIDOMSKRIG" ?

Motsetninger

57+ Misforståelser og tilfældigheter er foranledningen til at ettertida har fått et godt innblikk i Hjemmefrontens negative holdning til innsats med våpen i hånd. Så seint som i februar 1943 - i brev til Trygve Lie, kalt "Partisanbrevet" - erklærte Hjemmefronten seg mot en innsats av gerilja- og sabotasjetropper også i tilfelle av en alliert invasjon i Norge. ⁽¹⁾

Regjeringa trodde helt til da at "Råd Sivil" og "Kretsen" var det samme. Milorg hadde den oppfatning at den gjennom en representant for "Råd Sivil" var i direkte kontakt med den sivile hjemmeledelse. "Kretsen" var i den tro at den i "Råd Sivil" hadde en konkurrent. Milorg korresponderte med Forsvarets Overkommando om militære retningslinjer, og det var et brev fra Milorg som "Kretsen" kom i besittelse av og kommenterte i det berømte "Partisanbrevet". De oppfattet det slik at Milorg ivret for å sette i gang partisankrig.

Misforståelsene mellom "Kretsen" og Milorg ble oppklart og motsetningene utjevnet. I løpet av 1943 ble det innledet et tilfredsstillende samarbeid mellom "Kretsen" og Milorg. De hadde i grunnen heller ikke stått så langt fra hverandre.

Etter at misforståelsen var oppklart og samarbeidet godt i gang, sto "Kretsen" og Milorg samlet mot kommunistenes aktivistiske linje. ⁽²⁾ Fra høsten 1943 var det altså mellom Hjemmefronten og NKP motsetningene og skillelinjene gikk; og dette var en reell motsetning - ingen misforståelse. Regjeringa sluttet opp om en antikommunistisk linje; noe som klart gjenspeiles i en rekke dokumenter. ⁽³⁾

NKPs politikk

NKPs politikk under okkupasjonen har til dags dato hvilt i

mørke. Dette er beklagelig, særlig når en vet at partiet bygde opp det mest effektive motstandsapparat i landet. Partiets offisielle linje ble utformet ved nyttårsskiftet 1941/42 da Peder Furubotn ble valgt til formann, men allerede lenge før dette drev personer og grupper i partiet et aktivt, illegalt arbeid med å bygge opp en motstandsorganisasjon.⁽⁴⁾

NKPs politikk ved inngangen til 1942 var klar:

1. Lede folket i Norges nasjonale fridomskrig.
2. Full innsats for å forkorte krigen og okkupasjonen.
3. Maksimal motstand mot fienden med minimalt spill av menneskeliv.
4. Samarbeid med og sammensveising av alle nasjonale, framskredne krefter i folket. D.v.s. en midlertidig allianse med slike krefter, også i borgerskapet, for å oppnå det første mål og den viktigste forutsetning for frigjøring av folket; nemlig frigjøring fra den nazistiske okkupanten.⁽⁵⁾

For å gjennomføre denne politikken hadde NKP utbygd sitt apparat slik at det omfattet den største og mest kontinuerlige illegale pressa, det største transportapparatet over grensa og det mest effektive kurér- og distribusjonsnett i landet. Partiledelsen levde uten opphold illegalt innenfor landets grenser fra 20. august 1940 og gjennom hele okkupasjonen.⁽⁶⁾

3.1 ARGUMENTER FOR HOLDNINGSKAMPEN

Hjemmefronten anførte en rekke argumenter for at motstandskampen burde være våpenløs. De fleste kommer til uttrykk i "Partisanbrevet" fra "Kretsen" til Trygve Lie primo februar 1943, men finnes også mange andre steder. F.eks. i Milorgs brev til London allerede 10. juni 1941.⁽⁷⁾ (Brevet ble misforstått av "Kretsen" på grunn av kommunikasjonsvikt.) Også brevet fra Milorg, Politiledelsen og "Kretsen" til regjeringa av 15. november 1943 argumenterer for en våpenløs kamp.⁽⁸⁾ (På dette tidspunkt var misforståelsen oppklært og argumentasjonen rettet mot NKP.)

Frykten for represalier

De fleste av argumentene er variasjoner over og en begrunnelse for ett hovedargument: frykten for represalier. Ved en mer aktiv linje ville tyskerne bli provosert til å ta represalier mot befolkningen; uskyldige ville måtte bøte med livet. Disse represaliene ville svekke befolkningas kampvilje og føre til defaitisme. Folket var ikke "vaksinert" mot terroren.

Særlig mente Hjemmefronten at bøndene, som "av natur" var skeptiske, ikke ville "betale" krigshandlingene med liv og skade på eiendom. Som en følge av dette ville de ikke støtte eventuelle partisaner. Troppene ville bli isolert fra den befolkninga som de var avhengig av støtte fra. Det kunne også skade den totale krigføringa hvis de som en følge av dette, heller ikke ville støtte regulære tropper i det endelige oppgjøret.⁽⁹⁾ Represalier som skyldtes sabotasje, gerilja og attentater, ville altså svekke opinionen.⁽¹⁰⁾

Represaliene ville også svekke troppenes moral, og det kunne tenkes at de ville begynne å tvile på om den militære gevinsten var verdt ofrene. Hjemmefronten trodde også at slike tropper ikke ville ha "moralisk mot" til fortsatt å sette planene ut i livet, når de så hva for lidelser de forvoldte befolkninga. Dette argumentet hang sammen med at Hjemmefronten mente det bare ville være uerfarne idealistiske unggutter, som ville bli med i partisan-troppene.⁽¹¹⁾

Hjemmefronten mente også at en måtte se faren for borgerkrig som en mulighet hvis tyskerne ble provosert til å bruke Hirden mot befolkninga.⁽¹²⁾

Endelig måtte represalienes omfang vurderes i forhold til den militære betydning aksjonene kunne ha. Etter Hjemmefrontens mening ville tapene i liv bli uforholdsmessig store i forhold til det en vant ved å svekke fienden.⁽¹³⁾

Materielle begrensninger

Andre argumenter var av materiell art. Hjemmefronten mente at Norge geografisk og kommunikasjonsmessig var uegnet for en aktiv motstand i form av gerilja, sabotasje og partisan-krigføring. Det fantes heller ikke våpen og instruktører i Norge, og de gruppene som skulle utgjøre gerilja-/partisan-tropper, var utrenede, uerfarne unggutter som av idealisme og eventyrlyst hadde ønske om å gjøre noe. De hadde ikke innsikt i krigen og betydningen av sin egen virksomhet, og det var disse amatørerne som måtte fortsette når befalet ble borte; Hjemmefronten regnet med at befalet var de første tyskerne ville arrestere. En reisning av disse amatørerne ville bli det rene barnekorstog, skrev Hjemmefronten til London.⁽¹⁴⁾

Disse argumentene måtte tas alvorlig i London. De kunne ikke sjekkes, og Hjemmefronten hevdet at de sto for det allminnelige, til og med enstemmige syn her hjemme.⁽¹⁵⁾

Milorgledelsen hadde alt i 1941 sagt fra at de ikke ønsket våpen før like før en alliert invasjon.⁽¹⁶⁾ De mente "hissige gemytter" kunne bli fristet til å bruke våpen før tida, og våpenlagre innebar alltid større sjanser for oppdaging og razzia, noe som ville hemme organisasjonsarbeidet.⁽¹⁷⁾ Det var tidsnok at ungdommen fikk våpen rett før invasjonen, ja, også i samme øyeblikk som invasjonen skjedde, i følge Milorgs militære råd.⁽¹⁸⁾

Folket var imot aktivisme

Også så seint som i november 1943, da "Kretsen" og Milorg var kommet til forståelse, hevdet de at befolkninga ikke var herda nok til å motstå represalier, og at den militære nytten av sabotasje ikke var verdt ofrene av menneskeliv.⁽¹⁹⁾ De viste til en underskriftskampanje i Drammen mot kommunistenes "Mjøndalenaksjon". De mente dette viste at opinionen vendte seg mot en aktivistisk linje, noe som kunne bli en fare for selve holdningskampen, "livsnerven i vår kamp".⁽²⁰⁾ At det var NS som hadde satt i gang denne underskriftskampanjen ble ikke nevnt i "Kretsen"s brev.

Hjemmefronten gikk inn for at de allierte skulle rette flere flyangrep mot tyske skip og militære anlegg i Norge; da "operativ stillhet" ville skape utålmodighet i befolkninga og gjøre det vanskelig for Hjemmefronten å beholde kontrollen med sine styrker. De kunne komme til kort i konkurransen med aksjonistiske, uansvarlige grupper som kunne by de innsatsvillige våpen og øyeblikkelige aksjoner istedenfor bare disiplin og atter disiplin. (21)

Et typisk resonnement kommer fram i det følgende:

"Har noe folk stelt seg slik at det har kunnet vinne selvrespekt i disse år, så har det sannelig vært det norske; det vet enhver som har kjennskap til forholdene. Og den styrke folket har vunnet, består ikke minst i den selvdisiplin som ungdommen har tilkjempet seg og som hittil har berget oss fra overilte handlinger og hensiktsløse demonstrasjoner." (22)

Når man i Norge under mesteparten av krigen begrenset seg til holdningskamp, var dette altså et uttrykk for det norske folks karakterstyrke.

3.2 ARGUMENTER MOT HOLDNINGSKAMPEN

Men det kom alt tidlig fram sterke argumenter mot ei slik passiv linje. Det var særlig kommunistene som førte argumentasjonen i sine mange illegale aviser, men motstandslinja fikk etter hvert god støtte på grunnplanet, særlig på Vestlandet. Kommunistenes voldsomme framgang ved valgene i 1945, må bl.a. være et uttrykk for dette.

Ideologiske svakheter

Spr Furubotn ^{de hem} (kom med) sine argumenter mot holdningskampen allerede i "Brøt til Regjeringen" av 20. oktober 1941, hvor han ^{herdet} (kommer med) sitt prinsipielle syn på regjeringas politikk. (23) Det var blitt gjort feilgrep fra regjeringas side

"... som følge av utilstrekkelig politisk erfaring og innsikt i Hitler-Tysklands sanne politiske natur, vesen,

innhold og mål. (...) ... slike naive og negative trekk, som i det vesentlige har et ideologisk opphav, altså er av ideologisk art ... kommer til uttrykk i den autoriserte politikk som den nasjonale front i Norge fører under ledelse av vår regjering i London. Denne politikk, den såkalte passive motstand, trenger derfor en grundig prøvelse." (24)

Holdningskampen bunnet i gamle forestillinger om hvordan en krig skal føres, og svarte ikke til de konkrete særegenheter ved denne krigen. De naive og negative trekkene gjorde at motstanden bare rammet

"... ett område av Hitler-Tysklands krigspolitikk, nemlig nazifiseringen, men ikke de mest sårbare områder som nå uten tvil er produksjonen og okkupasjons hæren,..."
 Alle "... produktive krefter produserer for Hitler-Tysklands krig og krigsmål og ... dets relativt fåtallige okkupasjonsstyrker forblir uantastet." (25)

Argumentene mot holdningskampen og regjeringas standpunkter kom klarest til uttrykk i Sentralkomiteéens informasjonsbrev av 15. april 1943, del V. (26) Her imøtegås regjeringas argumenter punktvis. Vi skal la NKP i stor grad sjøl komme til orde med sin skarpe polemikk; da vi ikke vil tilkludre ved å skrive om godt uttrykte argumenter.

Total motstand

Regjeringa deler opp den nasjonale fronten i ansvarlige og uansvarlige kretser som i praksis er henholdsvis de som går inn for passiv motstand og de som går inn for en mer aktiv og total motstand. Det, etter NKPs oppfatning kunstige ved denne oppdelinga belyses i to punkter:

"For det første: Alle elementer av nasjonalt ansvar i den passive motstand inngår også i den aktive motstand. Det er ingen motsetning mellom passiv og aktiv motstand. Passiv og aktiv motstand supplerer hverandre og utgjør et samlet hele. Den aktive retning i den nasjonal front understøtter alle tiltak av passiv motstand som regjeringa setter i verk mot okkupasjonsmakta og quislingene." (27)

Det andre punktet går ut på at det nettopp er uttrykk for nasjonalt ansvar når en oppfordrer arbeiderne til å unndra seg tysk krigsarbeid, sprenger tyske krigstransporter eller andre tyske krigsforetagender, organiserer seg, skaffer seg våpen og forsvarer seg sjøl. "Virkelig nasjonalt ansvar kommer først til full utfoldelse gjennom en slik aktiv krigspolitik."⁽²⁸⁾

NKP trekker den slutning at regjeringa ved sin oppdeling ville bli nødt til - hvis de var konsekvente - å "... stemple den britiske overkommando som en krets av uansvarlige elementer."⁽²⁹⁾ Den britiske overkommando gikk jo lenge inn for en aktiv krigføring i de okkuperte områdene.

Brevet går så punktvis gjennom uttalelser fra regjeringa og konkluderer med at de ikke har noe å gjøre verken med passiv eller aktiv motstand; de er tvert imot uttrykk for noe sykt og feigt, og viser klare tendenser til kapitulasjon overfor okkupasjonsmakta og den blodige terroren.⁽³⁰⁾

Statsministeren hadde i en tale i London Radio, sagt følgende:

"Regjeringa ber alle landsmenn om å holde fast ved den linje som hittil har vært fulgt, og å unngå enhver ubesindig opptreden, som bare vil bringe gode nordmenns liv og hele vår nasjons sak i fare."⁽³¹⁾

Til dette sier NKP:

"Det må karakteriseres som en "ubesindig opptreden" av regjeringa, når den ber alle landsmenn å holde fast ved den linje som hittil har vært fulgt. Det er denne slappe og uvirksomme linje eller politikk som kan bringe gode nordmenns liv og hele vår nasjons sak i fare."⁽³²⁾

Allerede i det omtalte Furubotns "Brev til Regjeringen" av 20. oktober 1940 kommer dette til uttrykk; fienden må slås med egne midler.

"Loven i den nåværende krig er særlig hard, brutal og blodig - - det er sant. Men den hærfører som krenker denne tendens i loven, taper i poeng: han kan komme i

skade for å ofre verdifullt menneskeblod til ingen nytte." (33)

I tilknytning til dette siste argumentet er det nærliggende å se på statistikken: 366 personer fra motstandsbevegelsen ble henrettet av tyskerne, - hele 752 sivile ble drept ved allierte bombeangrep. (34) En kan spørre seg sjøl om ikke mange av disse siste tapene av menneskeliv kunne vært unngått hvis de anlegg som de allierte så seg nødt til å bombe i Norge, heller hadde blitt ødelagt ved effektiv sabotasje. Dette ble også brukt som argument da HL gikk inn for en viss industrisabotasje mot slutten av krigen.

Kulturelt forfall

Tilbake til Sentralkomitéens informasjonsbrev. Representanter for regjeringa spredde også rykte om at NKPs gjennom terror ville provosere tyskerne slik at det ble jugoslaviske tilstander i Norge.

"Her i Norge", sier disse våre landsmenn - "har vi imidlertid helt andre tradisjoner av en høyere kultur enn på Balkan. Vi har derfor andre former som er naturligere for vår kamp." (35)

Til dette svarer NKPs sentralkomité:

"Selve kjennetegnet på lav eller høy kultur hos et folk er ... dets evne til å bevare sitt lands frihet, dets evne til å bevare og utvikle sin kultur. Ethvert trekk i et folks kultur som nedsetter dets evne til å kjempe for sin kultur, er tegn på utarting og forfall. "Kultur" som hemmer og lammer kampen for friheten er ingen kultur. Virkelig kultur kommer til uttrykk i de tradisjoner, egenskaper og trekk i et folk som utvikler evnen til kompromissløst å nedkjempe enhver form for ukultur, undertrykkelse og barbari." (36)

Disse korte sitatene viser hvor skarpe og krasse argumentene mot holdningskampen som strategi var. Ytterligere ammunisjon fra NKPs side ligger implisitt i deres argumenter for en mer aktiv linje i motstandsarbeidet. Disse har vi bare i liten utstrekning trukket med her.

3.3 ÅRSAKENE TIL AT HOLDNINGSKAMPEN BLE DOMINERENDE

I mer enn tretti år har folk her hjemme med stolthet konstatert for seg sjøl og andre at Norge er et lite land som hevdet seg med glans på riktig side i det svære oppgjøret som endte med Hitler-Tysklands fall.

Dette syn kan gi seg de merkeligste utslag. Nå sist i Ole Gjerdhøys anmeldelse av Torolv Solheims krigsminner: "I solnedgangstider"; der han imøtegår Solheims kritikk over manglende innsats på hjemmefronten:

"... vi var dog i disse årene, mer enn noen sinne før eller senere i landets historie den "blinkende knapp på verdensvesten" som vi etter Henrik Ibsens strenge formaning skulle være, og Solheim kunne nok litt mer generøst ha innrømmet både sin egen og andres andel i det."
(37)

Denne historia leser alle norske skolebarn, og det er deltakerne sjøl, "heltene", som har skrevet ned historia om sine bragder.

Årene går og det blir mer og mer naturlig å sette brikkene på deres rette plass. Det begynner å haste med å få brakt vårt lands rolle inn i den rette krigshistoriske sammenheng. Derfor må vi søke de reelle årsakene bak holdningskampen.

Hva kan ha vært de egentlige årsakene til at holdningskampen ble den dominerende motstandsformen under store deler av okkupasjonstida? Hvilke grunner ligger bak Hjemmefrontens ønske om å begrense motstanden til bare en våpenløs åndskamp ?

La oss først ta for oss de begrunnelser Hjemmefronten sjøl framførte for å forsvare holdningskampen som motstandsstrategi. I hvor høy grad fungerte argumentasjonen som skalkeskjul for andre motiver ? Med andre ord: Er argumenter bevisst tillagt unødig stor vekt, eller utelatt i Hjemmefrontens framstilling ? Og videre: Finnes det årsaker til holdningskampens dominans som Hjemmefronten ikke var seg bevisst ?

Hjemmefrontens eksterne argumentasjon

Represaliefrykten var Hjemmefrontens viktigste argument. Det er vanskelig å fastslå hvor utbredt denne frykten var. Vårt inntrykk er at det norske folk bare i liten grad tillata dette avgjørende vekt. Det skulle her være tilstrekkelig å vise til den massive oppslutningen det illegale arbeidet fikk. En kan naturligvis innvende at reaksjonene fra tyskerne og NS vanligvis antok en forholdsvis mild form og sjelden fikk karakter av represalier overfor sivilbefolkninga når en ble tatt på grunn av holdningskamp.

Dette holdt likevel ikke alltid stikk, og ofrene måtte virke ekstra unødige når represaliene fulgte i kjølvannet på en passiv motstandsaksjon, som ikke hadde svekket fienden nevneverdig; bare forsinket eller forhindret noen av dens mer langsiktige planer. Her må også tillegges at reaksjonene på mindre "forbrytelser" har en tendens til å bli voldsommere når mer aktiv motstand anvendes i liten grad enn i en situasjon hvor drastiske virkemidler gjennomgående kommer til anvendelse i motstandsarbeidet. En må heller ikke se bort fra at represalier og terror er faktorer en kan vende seg til å leve med; slik at de ikke lenger skaper fryktreaksjoner.

Men hva viktigere er: Nedfelt i de fleste menneskers psyke ligger oppfatningen om at represaliene ikke vil ramme dem sjøl. Og for å svekke fryktargumentet ytterligere: Det var først og fremst Hjemmefronten som ikke hadde skuldre til å bære byrdene; den var redd for å bli utpekt som ansvarlig for represaliene.

Hjemmefrontens frykt var tyskernes styrke. Når den avsto fra og fikk andre til å avstå fra å skade fienden merkbart, - med represalier som begrunnelse, fikk nettopp represaliene den tilsiktede virkning fra tyskernes side: minimal svekking av tyskernes krigspotensiale.

En kan spørre seg: Hvorfor gikk tyskerne til represalier? Jo, nettopp fordi en aktiv motstandskamp ville svekke tys-

kernes slagkraft betydelig. Men det er ikke vår oppgave å føre en slik kamp, framholdt Hjemmefronten. Andre nasjoners blod skulle flyte i kampen mot tyskerne slik at vi slapp med å løfte den ideologiske pekefinger.

Det var en tendens til kapitulasjon og defaitisme i represaliegargumentet; noe kommunistene kraftig understreket.⁽³⁸⁾

Materielle begrensninger umuliggjør en aktiv motstandskamp i Norge, hevdet Hjemmefronten. Både geografisk og kommunikasjonsmessig var landet uegnet for gerilja, sabotasje og partisankrig. Dette argumentet synes tvilsomt ettersom få land i verden har en så velegnet topografi for dette formål som Norge.

Videre fantes det ikke våpen i landet. Dette var langt på vei riktig, men situasjonen ble i alle fall ikke bedre når man ikke ønsket å få våpen sendt inn i landet. Det fantes jo ikke våpeninstruktører slik at det var umulig å få den tilstrekkelige trening. Å droppe våpen samtidig over hele landet umiddelbart før en alliert invasjon ville være langt bedre.⁽³⁹⁾ Det var sikkert lettere å lære å behandle våpen i løpet av noen få dager enn gjennom årelang trening, og en slik massiv flydropping av våpen ville helt sikkert ikke gi tyskerne tips om at en invasjon var forestående. Inkonsekvensen i argumentasjonen skulle tydelig vise at det er andre motiver som ligger til grunn.

Menneskematerialet var heller ikke brukbart; bare uerfarne, eventyrlystne unggutter - et amatørernes barnekorstog var i vente. Hvor var det blitt av den voksne norske befolkning? Hadde alle sammen strøket med i aprildagene eller bukket under i konsentrasjonsleire? Vi bare spør.

Manglende motstandsvilje var et viktigere Hjemmefront-argument. Folket hadde ikke tilstrekkelig motstandsvilje til å ville støtte en mer aktiv linje. Til en viss grad kan en gi Hjemmefronten rett i det; og særlig når bøndene trekkes fram. På landsbygda, spesielt på Østlandet og i

noen grad i Trøndelag, hadde NS sin beste tilslutning fra storbønder som ofte hadde stor innflytelse på sine gårdsarbeidere og andre i bygda. Det ser vi i statistikk over NS-tilslutning, og i det at fascistiske trekk på bygdene viste seg allerede i forbindelse med skogsarbeiderkonfliktene i trettiåra.⁽⁴⁰⁾

Men også for andre bønder må okkupasjonen ha kommet "beleilig". Inflasjonen førte til at de lett kunne betale ned gjelda si ⁽⁴¹⁾, og matmangelen gjorde at avsetningen på produktene var god, og betalinga, spesielt på svartebørs, var høy. Av disse grunner var det nok mange som mente at NS førte deres politikk.

En annen grunn til at motstandsviljen kan ha virket svak blant bøndene, er at det var NKP som var så å si det eneste alternativet for de som ønsket en mer aktiv motstand. Kommunisthetsen hadde sin virkning, og mange holdt seg heller passive enn å samarbeide med de "farlige" kommunistene.

Vi har tatt for oss Østlandet, da det var hovedsaklig der Hjemmefronten hadde kontakter, men også fordi det var her "terrenget" til en viss grad kunne sies å stemme overens med Hjemmefrontens "kart". Men på Vestlandet, der det var ganske andre sosiale og økonomiske strukturer, var situasjonen en helt annen. Helt fra begynnelsen av okkupasjonen hadde "grasrota" på Vestlandet ønsket en aktiv motstand mot fienden og tildels også fulgt en slik linje.

Industriarbeiderklassen led mest under krigen, og her fant man derfor også utpreget motvilje mot NS og tyskerne. Motstanden hadde imidlertid vanskelig for å komme til uttrykk. Fagorganisasjonens samarbeidslinje og seinere NS-dominans i toppledelsen forhindret i utstrakt grad dette.

Det er en mulighet for at det som Hjemmefronten kalte det alminnelige enstemmige synet her hjemme, bare var noe som var alminnelig i de klasser og lag av befolkninga som Hjemmefronten kom fra; borgerskapet, næringslivet og stats-

administrasjonen. Og motstandsvilja på f.eks. Oslo vestkant eller generelt i borgerskapet var vel kanskje ikke så stor ... ? Vi lar spørsmålet forbli ubesvart.

Men for å vise hvor komplisert bildet fortøner seg, vil vi minne om at det nettopp i dette miljøet sprang fram motstandskjempere av format. Unge gutter, sønnene av denne eliten. Mange av dem gikk på ski gjennom Nordmarka og meldte seg frivillig til styrkene som kjempet. Miljøet rekrutterte jagerflygere, Linge gutter, Marinens beste folk, commandos og Milorgfolk i massevis. Glem heller ikke jentene som var hjemmefrontens og hjemmestyrkenes fotfolk. Overklassens og mellomlagas sønner og døtre var også tidlig ute i håp om å få gjort en innsats, stor eller liten. (42)

Ytterligere ett agument framføres gjerne for å begrunne det norske folks manglende motstand: Vi er et fredselskende folk, et folk med sann karakterstyrke, et folk som går i spissen - i Nansens ånd - på godhetens og medmenneskelighetens område. Ikke rart at man naivt antok at tyskerne ville overholde Folkeretten - og siden - da rosenskjæret bleknet, aksepterte å ikke anvende "gangstermetoder". Den passive motstands parole: Selv om tyskerne setter seg utover Folkeretten, vil vi overholde den, - ble i stor grad akseptert.

Vi har hittil tatt for oss Hjemmefrontens eksterne argumentasjon og slått fast at den har relativt lite for seg. Frykten for represalier har nok hatt en viss vekt, den manglende motstandsviljen skal også få veie noe, - ballongen materielle begrensninger mener vi å ha punktert, men fortsatt mangler vi de tunge loddene som kan forklare at vektskåla bikket ned på Hjemmefrontens og ikke NKPs side.

Det blir nå nødvendig å frigjøre oss fra Hjemmefrontens argumentasjon; slik vi har forsøkt å framstille den - vi må lodde dypere. Konsekvent å skille mellom bevisste og ubevisste årsaker fra Hjemmefrontens side til at holdningskampen ble dominerende i motstandsstrategien, oppfattes som for vanskelig og tidkrevende. Der avgjørelsen synes enkel, vil klassifiseringa framgå av framstillinga.

Hjemmefrontsdannelse og lederrekruttering

I begynnelsen var holdningskampen et spontant uttrykk for befolkningas ønske om å vise sin avsky overfor okkupasjonsmakt og NS; samt deres politikk. Hjemmefronten tok form i holdningskamp, - som en reaksjon/oppfølging av denne kampen. Holdningskampen var altså allerede eksisterende, og Hjemmefronten kom dermed til en viss grad nær nødvendighet til å stimulere denne; det var ikke noe en trengte å tenke mye over.

"Stategien" var ikke noe Hjemmefronten aktivt tenkte ut og lanserte som en ny mulighet, - den ble først formet i skrift og tale når man sto overfor andre alternativer og ble tvunget til å velge.

Dette er den første årsak vi vil peke på. Det fantes en indre dynamikk som i noen grad opplagt bidro til holdningskampens dominerende plass i motstandsarbeidet.

En annen årsak ligger i rekrutteringsgrunnlaget for Hjemmefronten. Folk som var plassert høyt i næringslivets eller statens hierarki, satte i gang med å løse de akutte problemene. Det var i seg sjøl helt naturlig. I et borgerlig, kapitalistisk samfunn er den slags folk vant til å vise "ansvarlighet". En rekke av hovedaktørene etter 9. april 1940 og fram gjennom krigen så seg i egne øyne som kalt til å spille en rolle. De gjorde det ut fra en selvfølgelig og patriarkalsk pliktkjensle. Næringslivets og borgerskapets menn, noen embetsmenn, et lite islett fra Arbeiderpartiet, en klikk - det var ikke mange av dem - hadde ledelsen og beholdt den under resten av krigen. Noen - et fåtall - satte seg i spissen, og begynte et forsiktig samarbeid med okkupanten.

Hjemmefronten kom dermed til å stå under ledelse av ei gruppe framstående, stort sett borgerlige og innflytelsesrike, menn med høyesterettsjustitiarius Paal Berg i spissen; menn som kanskje ikke hadde de beste forutsetninger for å jobbe aktivt og progressivt.

Rubins | Det interessante her er at tildels de samme herrer og kretser som ble ledende i den gryende motstandsbevegelsen, også var virksomme bak dannelsen av Administrasjonsrådet. Noe av det samme gjentok seg under Riksrådsforhandlingene. Det var de samme folk så noenlunde som sto hos og nær sagt tilsølte Norges navn for all framtid ved nesten å la det skje at Kongen og Regjeringen ble avsatt på et svakt, svimplende svakt, konstitusjonelt grunnlag. De samme menn maktet å opptre som motstandsledere i annen sammenheng, - i "fritida".

Rekrutteringsgrunnlaget for Hjemmefronten tilsa at det måtte bli ført en "ansvarlig" politikk. Det var ikke å vente at disse menn fra borgerskapet, næringslivet og statsadministrasjonen skulle føre noe mer enn en holdningskamp. Det lå i deres natur å kompromisseg fram. I tillegg, og dette er utvilsomt viktigere, hadde de spesielle interesser å ivareta; og kanskje nettopp derfor så de det som viktig å delta i Hjemmefronten. Arbeidet der ga dem nemlig alibi; fjernet oppmerksomheten fra andre områder av deres virksomhet der de ønsket minst mulig innsyn, og la forutsetningene for at de kunne realisere sine interesser.

Økonomiske motiver

Næringslivets økonomiske interesser er den tredje årsak vi vil ta med. Vi har vært inne på det paradoksale at de som samarbeidet våren og sommeren 1940, var de samme som seinere skulle sette seg i spissen for motstandsbevegelsen. Mange av disse var ledere for store virksomheter i norsk næringsliv som hadde direkte interesse av å holde produksjonsutstyret intakt, og dermed beholde og øke profitten.

De tyske lederne hadde riktignok planer om på lengre sikt å gjøre Norge til en slags råvareleverende koloni. Tysk og norsk kapital hadde derfor motstridende interesser. Norske kapitaleiere hadde klar interesse av, og ønsket alliert seier. Men på kort sikt gjaldt det å holde norsk næringsliv inntakt. Det kunne bare skje i samarbeid med Tyskland. På lang sikt gjaldt det for kapitaleierne å

unngå at oppgjøret med nazismen samtidig ble et oppgjør med kapitalismen. Både kapitalens kortsiktige og langsiktige interesser tilsa derfor å holde den økonomiske sektor utenfor motstandsbevegelsens virkeområde. Vi ser hvordan dette passer hånd i hanske med den strategien Hjemmefronten valgte.

Det økonomiske aspektet vurderer vi som en svært viktig årsak til at Hjemmefronten kom til å satse på holdningskamp. En mer aktiv motstand mot fienden, ja, motstand i det hele tatt på det økonomiske området, ville kreve nedlegging og omlegging av industriforetak og i tillegg direkte ødeleggelse f.eks. ved utstrakt industrisabotasje. Dette var naturligvis uakseptabelt fra næringslivets side.

Kommunistfrykt

Av det vi her har sagt følger også den fjerde årsak som lå bak Hjemmefrontens valg av strategi. Å ivareta næringslivets interesser var det primære, men dette kunn bare skje dersom en gjorde front mot alle tendenser og krefter som kunne true det bestående samfunn fra arbeiderbevegelsens side. Særlig i forhold til kommunistene var kampen hard og vedvarende.⁽⁴³⁾ En aktiv motstandslinje med fabrikk-sabotasje kunne slippe løs sosialt og politisk sprengstoff nok til å true hele samfunnssystemet; og dermed også profitten.

Muligheten for at folket i denne uvante "lovløse" situasjonen ville benytte sjansen til å kvitte seg med sine hjemlige undertrykkere, virket faretruende nok, og kampen måtte derfor ledes inn i andre baner. Skillene skulle gå mellom "gode" og "dårlige" nordmenn, mellom nasjonale og unasjonale, mellom demokrati og nazisme. Sjøl om kommunistene også fulgte denne linja i sin propaganda, holdt Hjemmefronten på sin antikomunisme.

Hjemmefronten så det som sin oppgave å motarbeide sabota-

sje-handlinger⁽⁴⁴⁾, "innprente disiplin og hindre at patriotisk ungdom kom under innflytelse av uansvarlige elementer" (45)

De som krevde aktiv motstand, var ifølge Hjemmefronten bare en liten gruppe uansvarlige ekstremister som ville vilde befolkninga, og de "vil bringe ulykke over land og folk." (46)

Vi kan "...ikke rolig se på at ekstremistene arbeider for attentatlinjen. Vi mener at det er vår plikt å gjøre hva vi kan for å hindre at de får vind i seilene, og vi må henstille til våre myndigheter ute å gjøre det samme" (47).

Samtidig var det kanskje viktig å skape et bilde av Hjemmefrontens aktivitet som kunne stå for etterkrigstidas kritikk. Hjemmefronten må "prise seg lykkelig over at krigen sluttet i mai 1945 og ikke i 1944, for ikke å snakke om i 1943," skriver Hans Fredrik Dahl. (48)

Kommunistfrykten gjorde seg ikke bare gjeldende her i Norge. At den britiske overkommando lå så lavt i vannskorpa når det gjaldt sabotasjehandlinger i Norge sammenlignet med aktiviteten i andre land, kan forstås som et ønske om å demme opp for et eventuelt sovjetisk forsøk på å befri Norge med støtte av den norske befolkninga i en fase hvor krigen mot Hitler på langt nær var ferdig, med de konsekvenser dette kunne tenkes å få for sovjetisk dominans i Norge etter krigen. Det ville gi en situasjon som var alt annet enn ønskelig fra britisk side; Norge var i stedet tenkt knyttet nærmere til Vesten.

Vi vil også lufte tanken om at den norske regjeringa kan ha vært inne på lignende tanker.

Politiske kannestøperier

Hjemmefronten hadde også politiske posisjoner å ivareta og utvikle. Vi vil omtale disse politiske framtidsinteressene som den sjette årsak til valg av strategi. Le-

delsen var nesten mer opptatt av utviklingen av okkupasjonen, av hva som skulle skje etter den allierte invasjonen, når tyskerne var fordrevet, enn av hvordan motstanden skulle drives.

Det foreligger en omfattende korrespondanse med regjeringa om disse forhold. La oss gi noen sitater fra ett av disse brevene:

"Hva som imidlertid må være ganske klart for alle, er at inntil regulære valg har funnet sted - så snart det er mulig og forsvarlig - og de politiske forhold dermed er avklart, inntil da eksisterer det bare ett parti i Norge, og det er hjemmefronten. Alle som har tatt aktivt del i dens arbeid, er på det rene med hvordan gamle divergenser er skrinlagt og partiskiller brutt ned i disse årene, hvordan folk fra diametralt motsatte leirer har funnet hverandre i gjensidig respekt og tillit, hvordan samholdet og konsentrasjonen om de store mål har stillt gammel uenighet i skyggen. Det er ikke mellom parti og parti grensen har gått, men mellom gode og dårlige nordmenn. Kvalitet og karakter har gjort utslaget, ikke nyanser i samfunnssyn" (49).

Videre sies det om overgangstida da folkestyret ennå ikke kan fungere normalt og en trenger menn med personlighet, kvalitet og karakter - ikke politisk farge, at:

"Hjemmefronten har mennene. Hjemmefronten kjenner mennene. Og hjemmefronten vil vite å sette dem inn på den rette plass." (50)

Brevet gjenspeiler - i den grad innholdet er korrekt - holdningskampens suksess. Holdningskampen ble brukt til å styre utviklinga inn i korporatistisk retning, til ideologisk tåkelegging av reelle interessekonflikter og skulle styrke kapitalens interesser og svekke arbeiderklassen. Holdningskampens ideologiske aspekt var nettopp å tilsløre interessekonflikter i samfunnet.

Det er blitt antydning fra en rekke hold at Hjemmefronten hadde planer om å tilrive seg makta etter okkupasjonen. Dette virker lite troverdig, spesielt med tanke på hvor svakt Paal Bergs forsøk på å danne regjering i 1945 var. Men samtidig er slike påstander generelt vanskelige å dokumentere. Man skriver jo ikke brev til London-regjeringa om sine kupp-planer dersom man har noen. Vi lar derfor spørsmålet forbli ubesvart.

La oss derfor konkludere dette kapitlet med at de reelle årsakene til at holdningskampen ble dominerende i motstandsstrategien, kun i liten utstrekning gjenfinnes i Hjemmefrontens eksterne argumentasjon. Derimot nå den ses som et handlingsmønster som tjente til å styrke kapitalismen. Holdningskampens funksjon var å styrke de krefter som konsoliderte en vestlig orientert kapitalisme - svekke de øvrige.

3.4 BLE STRATEGIEN FORLATT ?

I 1944 og 1945 tok Hjemmefronten sabotasje i bruk som kampmiddel både for å skape blest om aksjonen mot arbeidstjenesten (AT) og for å ødelegge bensin og oljelagre, skip, jernbaner og krigsviktig industri. Dette representerte et brudd på den strategien vi har beskrevet, ihvertfall et tilsynelatende brudd. Hvorfor kom dette bruddet ?

Vi kan tenke oss flere årsaker.

1. Intensiveringa av kampen i 1944 må ses på bakgrunn av det fårlige året 1943⁽⁵¹⁾. Hjemmefronten trengte en aksjon som kunne stramme opp i rekkene og øke motstandsviljen. Allerede tidlig i 1943 ble parolen reist om å boikotte arbeidsmobiliseringa. Men den ble ikke fulgt opp. Da parolen igjen ble kjørt ut i 1944, måtte noe gjøres for at den skulle bli fulgt. Det som ble gjort, var å åpne for sabotasje. Det viste seg som et virkningsfullt middel i arbeidet med å skape oppslutning om boikotten av AT.
2. Partisankampen under Titos ledelse i Jugoslavia spilte helt fra 1941 en stor rolle som inspirator for kommunistenes kamp. I 1943 ble også Danmark et eksempel til etterfølgelse for aktivistiske norske motstandsfolk. Grimnes sier det slik:

"I de første årene av krigen så danske motstandsaktivister hen til Norge som et eksempel og ønsket seg "Norske Tilstande", i de siste årene betraktet norske aktivister Danmark som et mønster." (52)

3. Den tredje årsaken har sammenheng med den andre. Presset nedenfra i motstandsbevegelsen for å få noe å gjøre utover det å opprettholde organisasjonen og vente på frigjøring, ble merkbart utover i 1943 og særlig i 1944. Det er en belastning å holde en illegal militærorganisasjon som Milorg i passivitet gjennom lang tid. I 1944 kom utålmodigheten fra "gutta på skauen", de som hadde rømt fra arbeidstjenesten, til, og forsterket kravet om aksjon. At presset nedenfra spilte en vesentlig rolle for Milorgs og HLs overveielser, går klart fram av atskillig korrespondanse. Vi vil her vise til et brev fra Hjemmefrontens Ledelse til utenriksminister Trygve Lie, datert 28/6-44, hvor det står:

"De menn som er med i Milorg venter utålmodig på å få signalet til aksjon. Kampånden er slik at ledelsen har sine vanskeligheter med å holde disiplin og hindre aksjoner som er i strid med allierte direktiver." (53)

4. Hjemmefrontens frykt for NKP skulle få initiativet med sin aktive motstandslinje, spilte også inn. NKP var som nevnt ikke representert i HL og drev ved årsskiftet 1943/44 en kampanje for at HL skulle erstattes med et "frihetsråd" etter dansk mønster. I Danmark var kommunistene med i ledelsen. Det ble også stiftet et frihetsråd på Vestlandet, som seinere ble innlemmet i Hjemmefronten.⁽⁵⁴⁾ Frykten for kommunistene gjorde seg særlig gjeldende i begynnelsen av 1944, da de øvrige delene av hjemmefronten var svekket av tyske opprullinger. 1. mars 1944 skrev f. eks. kontaktmannen med HL i Norge at:

"...det er tydelig at kommunistene under dekke av "Alt for Norge" og andre nasjonale symboler gjør et forsøk på å samle en større del av Hjemmefronten under sin ledelse, og den lojalitetsavtale som hittil har holdt Hjemmefrontens fraksjoner sammen, synes å ha utspilt sin rolle. Under disse forhold er ikke bare pressesituasjonen akutt, men hele spørsmålet om retningslinjene for den fortsatte kamp nå tas opp til drøftelse. Kommunistene har jo lenge ivret for en aktivisering av kampen i form av sabotasje-handlinger etc. At de representerer et meget lite midretall er sikkert nok, men det er også utvilsomt at enkelte som tidligere gikk sterkt inn for den passive motstandslinjen, nå har tatt opp spørsmålet om den har utspilt sin rolle." (55)

Og etter den vellykte aksjonen mot AT skrev presseattaché Jens Schive i Stockholm til Trygve Lie:

"...vi kan si vi tok vinden ut av Frihetsrådet med proklamasjonen og den heldig gjennomførte kamp mot mobiliseringen. Kommunistene slutter nå stort sett opp om våre paroler, men prøver riktignok å late som om de har gitt det vesentlige bidrag til seirene..." (56)

Det er vanskelig for oss å vurdere hvor stor rolle frykten for å miste kontrollen har spilt for skiftet i Hjemmefrontens linje. Terje Valen slutter i boka "De tjente på krigen":

"...at aktiviseringen av den ansvarlige ledelsen i større utstrekning var et tiltak for å beholde kontrollen med utviklingen på hjemmefronten enn et tiltak for å redde norsk ungdom fra å bli sendt til østfronten." (57)

Han begrunner dette med at tyskerne høyst sannsynlig ikke ville ta sjansen på å sende lite kampvillige norske tropper til sin side av fronten og at hjemmefrontlederne måtte vite det. Sjøl om Valens resonnementer ofte virker lettvinde og derfor må tas med en klype salt, kan det synes som han har rett her. Han gir mange gode eksempler på hvor alvorlig utfordringen fra kommunistene ble tatt. Men når Valen hevder at Milorgs jernbanesabotasje også ble gjennomført nærmest utelukkende av tilsvarende grunner og først da storkapitalen likevel ikke kunne få sendt mer kull til Tyskland, da går han nok for langt. (58) ?

Vi har nå pekt på fire grunner til at holdningskampstrategien ble fraveket av de ansvarlige for hjemmefronten i okkupasjonsens siste år. En femte kunne være de militærstrategiske overveielser som ble gjort i den allierte overkommando. Disse har vi imidlertid valgt å ikke omtale nærmere. Vi mener at behovet for å holde kontroll med bevegelsen var den avgjørende årsak.

Men representerte sabotasjen noe virkelig brudd på strategien? Til det vil vi svare nei. Riktignok inn gikk ikke sabotasje i holdningskampstrategien. Men den kom heller ikke til å spille noen dominerende rolle i

krigens slutfase. Hjemmefrontens oppgave da var å planlegge og holde seg klar til å gå til aksjon når de tyske hærstyrkene kapitulerte eller forsøkte å evakuere Norge. Og den oppgava var i samsvar med den strategi Hjemmefronten hele tida hadde fulgt.

Sabotasjen mot skip, oljelagre og jernbaner i 1944-45 ble heller ikke regnet som sjølstendig norsk motstandsaktivitet, men som en del av de alliertes krigføring. Milorg var blitt underordnet den allierte overkommando. Det var denne kommando som bestemte hva slags og hvor mye sabotasje som skulle iverksettes i Norge. I det allerede siterte brev fra HL til Trygve Lie av 28/6-44 står det også:

"Det er uriktig når det sies at Hjemmefrontens Ledelse er mot aktiv sabotasje, men vi mener det er et ekspertarbeid og at direktivene bør komme utenfra." (59)

Her ser vi hvordan sabotasjen innpasses i Hjemmefrontens strategi for frigjøring utenfra, ikke nedenfra. Den representerer altså ikke noe egentlig brudd på strategien. Holdningskampstrategien dominerte dermed okkupasjonstida ut, sjøl om det var andre kampmidler folks oppmerksomhet var festet ved mot slutten av krigen. Det må være utgangspunktet når vi nå skal drøfte hvor vellykket holdningskampen var som strategi.

KAPITTEL 4 VAR HOLDNINGSKAMPEN VELLYKKET ?

Når vi skal besvare dette spørsmålet, må vi se det fra flere kanter, for hvilke grupper var holdningskampen vellykket, og på hvilke premisser ? Vi vil også trekke linjene utover i etterkrigsåra for å se om strategivalget hadde mer langsiktige virkninger.

4.1 RESULTATER

Vi må først se på hva som direkte ble oppnådd ved holdningskamp som motstandsstrategi.

Uttrykte mål

For Hjemmefronten var holdningskampen vellykket på flere punkter. Holdningskampens program var å hindre nazifisering av befolkninga, særlig ungdommen. På dette punkt kan en trygt si den var vellykket. Samtidig er det interessant å legge merke til at Hjemmefrontlederne sjøl ble påregget av nazistiske prinsipper. Hjemmefrontens forslag til kommunalordning etter førerprinsippet, deres antiparlamentarisme og dyrking av lederegenskaper viser tydelig oppfatninger som også inngår i nazistisk tankegang. Dette var også tyskerne klar over.⁽¹⁾ Men også NKP, Hjemmefrontens eneste opposent under okkupasjonen, kunne vise trekk som også inngår i nazistisk ideologi, førerprinsippet og kravet til "ansvarlighet" hos lederne. Det ligger en forskjell i at kadrene i prinsippet skulle velges demokratisk, men i Furu- botns praksis ble det i realiteten det samme som en fører.

Holdningskamp-strategien innebar også at det i Norge var relativt få tap av menneskeliv, noe som var en klar målsetting for Hjemmefronten. Statistikken viser som kjent at Hjemmefronten kan vise til et så lavt tall som 3 promille av befolkninga i samlet tap. Til sammenlikning er tallene 17 prosent for Polen, som var det land der flest menneskeliv ble ofret for den allierte seieren.⁽²⁾ Slik sett var holdningskampen svært vellykket.

Norge oppnådde stor ære og sympati rundt i verden for sin holdningskamp. I utlandet ble det sagt: "Look to Norway".

Ole Gjerløw mener vi var den "blinkende knapp på verdensvesten".⁽³⁾ Både "de store" og "de noe mindre" er altså enige om at det var en ærefull bragd, og det er skrevet side opp og side ned for å ære Norgesom det gode eksempel. "Quisling" og "åquisle" har gått inn i flere fremmede språk som betegnelse for landsforræder og å forråde. Hjemmefrontens ønske om at Norge skulle hevde seg ærefullt blandt de allierte ble lykkelig oppfylt. Utlandets sympati var desto større etter som vi var et "forsvarsløst" lite folk som uten våpen klarte å stå imot en brutal fiende.

Ikke uttrykte mål

Ved å begrense kampen til bare holdningskamp, oppnådde Hjemmefronten at den kapitalistiske økonomien og norske produksjonsmidler kom godt ut av krigen. Produksjonsmidlene var så og si uskadde, men det meste var nedslitt på grunn av alder og økt utnytting av kapasiteten under okkupasjonen.⁽⁴⁾ Dette er - som tidligere - et av Hjemmefrontens mål med holdningskampstrategien, sjøl om det ikke ble klart uttrykt i deres argumentasjon.

Et annet - etter manges mening vellykket - resultat, var at partilinjer og klasse motsetninger ble utvisket. Dette skulle bli et godt grunnlag for "samarbeid og fellesskap" i gjenoppbyggingsfasen.

Vi har gått gjennom resultatene av holdningskampen som strategier og spørre oss så: Hvilken betydning hadde disse resultatene for krigføringa?

4.2 MANGLENDE RELEVANS

Holdningskampen var en defensiv kamp som hadde betydning for nordmenn, ikke for den direkte krigføring ellers. Holdningskampen svekket ikke fiendens krigsmaskin eller krigsøkonomi ved å ødelegge anlegg og industriforetak. Det svekket heller ikke leveranser eller demoraliserte troppene. Norges innsats i krigen gjennom holdningskamp bidro ikke til å forkorte krigen, mange mener tvert i mot.

Vi vil sitere fra Helge Krogs "6.kolonne-?": "...ved å pusse quislingkoblet på befolkningen etablerte tyskerne hjemmefronten, men fikk samtidig begrenset feltet for dens aktivitet.

Jo skjendigere quislingene, stimulert av tyskerne, fór fram, desto sterkere ble hjemmefrontens oppmerksomhet henledet nettopp på de områder som var avdelt for deres herjinger - og avledet fra det særlige område tyskerne ønsket fredet: industrien. Gruppe etter gruppe ble angrepet på ett eller annet, ofte temmelig tilfeldig grunnlag - og hjemmefronten svarte, helt naturlig, med mottrekk nettopp hvor angrepene ble satt inn. Så lenge industrien fortsatte under uforandret og umiskjennelig norsk ledelse, forelå ingen iøynefallende grunn til å foreta seg noe akkurat der. Hjemmefronten hadde jo også hele tiden mer enn nok med å forsvare de posisjoner som etter hvert kom i ildlinjen.

Man kan, en smule paradoksalt, si at tusener og atter tusener av gode nordmenn ble fengslet, deportert, skutt og pint til døde, fordi de heltemodig kjempet på en front som fienden hadde opprettet for den." (5)

Vi vil straks skyte inn at Krogs påstand må modereres. Det er ikke noe som tyder på at tyskerne bevisst "pusset quisling-koblet på befolkningen" og opprettet en front, det vil være (6) overvurdere tyskernes forutseenhet å fastholde en slik påstand.

Men likefult vil vi si at Krogs påstand har mye for seg. Blandt andre Thomas Chr. Wyller er inne på det. (7)
Helge Krog fortsetter:

"Allerede fra den stund storkrigen for alvor tok fart - etter at besettelsen av Norge var så godt som tilendebrakt - utgjorde den norske industri en viktig post i den tyske krigshusholdning. Men etterhvert som Tysklands øvrige utenlandske råstoffkilder er gått tapt, har de norske tilførslers betydning for det tyske krigspotensial øket enormt." Og videre: "Det er et faktum at mangelen på krigsviktige råstoffer allerede lenge, og i økende grad, har hemmet og svekket den tyske krigsmakt, og der hersker ingen tvil om at disse mangelproblemer under alle omstendigheter må bli en medvirkende årsak til Nazi-Tysklands sammenbrudd. Men det er også mulig at råstoffmangelen kan bli så akutt at den tidligere enn alle andre faktorer definitivt kommer til å bestemme tidspunktet for krigens slutt. Erkjennes denne mulighet, må det framstille seg som en bydende plikt for nordmennene å gjøre sitt ytterste for, så langt det er mulig, å stoppe en eksport av råstoffer som kan

forlengte Nazi-Tysklands dødskamp med en måned, en uke, en dag. En eneste dags forkortelse av krigen sparer flere tusen menneskeliv, også norske menneskeliv." (8)

Det er ikke mulig å bevise eller motbevise Helge Krogs påstand her, men Terje Valen er inne på det samme i sin hovedoppgave i historie. (9)

Men uansett om krigen kunne forkortes på slutten eller ikke, er det helt klart at holdningskamp alene ikke hadde relevans for krigføringa. Kombinert med aktiv sabotasje og gerilja, kunne holdningskampens bevisstgjørende effekt skapt en befolkning som kunne rette virkelig lammende slag mot fienden. Med en slik bevisst befolkning kunne også bli en trussel mot lederne hvis våpen ble vendt oppover.

Ga så Norge intet bidrag til krigføringa? Jo, men det var ikke hjemmefront og holdningskamp, ikke nisseluer og binders som var vårt bidrag til krigen. (10)

På alliert side bidro Norge til krigføringa med sin handelsflåte. Dens innsats er blitt vurdert som like mye og viktig i krigspotensial som 1 mill. mann på landjorda, men krigsseilerne ble likevel glemt i over 20 år etter krigen.

Norge bidro også til krigføringa på tysk side ved å stille råvareproduksjonsmidler og økonomisk administrasjon til rådighet gjennom hele okkupasjonen. Lederne i Hjemmefronten sørget til og med for å holde unna "uansvarlige" som ønsket å sabotere. En kan sjølsagt si at næringslivet ut fra sine premisser ikke hadde noe annet valg enn å handle med tyskerne, men likevel er dette et sorgelig avsnitt i historia vår. Det er vel ikke noe rart at det har blitt snakket lite om det!

4.3 FRIGJØRINGSPOLITIKK - INTEGRASJON

*1/2 av man
hva det?* Det som skjedde den første tida etter frigjøringsdagen var ikke bare tilfeldigheter. Holdningskampen slik den ble ført i Norge, ga ro til å planlegge for den situasjon som ville oppstå etter krigens slutt. Planlegginga gjaldt uansett om freden ville komme etter en tenkt invasjon av allierte styrker, eller etter en rolig kapitulasjon.

Sjøl om situasjonen i Norge i 1940-45 ga relativt stor mulighet for planlegging, var det i London og Stockholm det meste

foregikk. Paradoksalt nok foregikk det også betydelig forarbeid i konsentrasjonsleiren Grini. (11) Sjøl om det var tenkt mye på forhånd, var det likevel mye uklart i maidagene. Det var Regjeringa i London som hadde det formelle ansvar. Det var den som måtte handle. Den 5. mai 1945 sendte den et telegram til Hjemmefrontledelsen som ga fullmakt til å opptre på regjeringas vegne inntil medlemmene sjøl kom tilbake til Oslo. (12) Ledelsen satte sine planer ut i livet: Sammen med de allierte militære representanter hadde de situasjonen under kontroll.

Hjemmefrontledelsens politiske funksjon i disse dager ble likevel kort. Ved å unnlate å trykke stortingspresidentenes presse-melding om å innkalle Stortinget 8. mai, vant HL sin eneste egentlige politiske seier i det befridde Norge. (13) De politiske stuktorene ble raskt de samme som før krigen. Viktigst var oppbygginga av partivesenet. Det var partiene som "...gjorde de første relle politiske vedtak av prinsipiell karakter og av langtrekkende virkning." (14)

En ny æra?

Under krigen hadde "politikk" i stor grad blitt noe av det samme som fellesskap - det å løfte i flokk. I denne ånd ble Fellesprogrammet til. Et forslag fra LO/DNA forelå, og det var også tatt kontakt med borgerlige grupper. Etter 9. mai tok Arbeiderpartiet kontakt med de borgerlige partiene for å få en felles plattform.

Sjøl om mye tydet på at det politiske liv skulle falle i sitt gamle monster, var det mange som trodde at en ny æra ville bli innledet. At alt skulle foregå i "større fordraglighet". Vi vil her understreke at sjøl om det totale partimonsteret etter hvert ble gjenetablert, var det DNA og NEP som først kom i funksjon og la fram sine planer.

Hjemmefronten hadde antakelig sin største politiske betydning 8. mai 1945, men dens betydning ble raskt redusert. Hjemmefrontlederen Paal Berg var tiltænkt statsministerposten i den nye samlingsregjeringa, men av flere grunner ble det ikke aktuelt. Han ble i stedet riksmeklingsmann.

De borgerlige statsrådene hadde svak tilknytning til partiene, de satt i regjeringa mer som representanter for Hjemmefronten. Magnus Jensen sier det som følger:

"Slik kan en si at samlingsregjeringen som tiltrådte 25. juni ⁽¹⁵⁾ 1945 var en koalisjon av arbeiderpartiet og Hjemmefronten."

Ved stortingsvalget seinere samme år fikk DNA igjen regjeringsmakta aleina. Hjemmefronten var vekk. Den hadde utsnilt sin rolle som organisasjon, men den samarbeidsånd som ble videreutvikla av hjemmefronten under krigen, ble ført videre av andre. Vi kan si med Hans Fredrik Dahl at spørsmålet om en ny era

"...dampet bort da en samlingsregjering (som i realiteten var en Arbeiderpartiregjering) ble etablert under tilsynelatende full utfoldelse av intriger og kompromisser i gammel stil." (16)

Hva med radikaliseringa ?

Kvorfør ble det ikke større endringer etter 5 års politisk "unntakstilstand"? Det politiske system vi hadde før krigen hadde nå vært under press, i første rekke fra Tyskerne og nazistene, men også fra en antiparlamentarisk høyrestrømning og arbeiderklassen. (17) Disse strømmingene ble likevel nøytralisert, i første rekke på grunn av at Arbeiderpartiet hadde blitt moderert, men også fordi kongen hadde blitt et samlingspunkt for hele befolkningen.

Under krigen ble det politiske system totalt sett konservert. Vi fikk en struktur med en klar forsterking av de korporative trekkene. Dette hang sammen med flere forhold, vi vil nevne tre:

1. sterk kontakt mellom "toppene" i organisasjoner og partier
2. avgjørelser bygde på representasjon fra yrkes- og organisasjonslivet, mer enn fra partistrukturen
3. avgjørelsene ble fattet uten parlamentarisk kontroll. (18)

På denne måten ble den radikalisering som krigen hadde medført på grunnplanet oppveid av en motsatt tendens i toppen.

..."

Samarbeid og fellesskap

Samarbeidspolitikken skulle "...skape arbeid for alle og økt produksjon..."⁽¹⁹⁾ For å få dette til var det nødvendig med organisasjoner og virkemidler som kunne skape "sosial stabilitet" på alle trinn i arbeidslivet. Det ble også opprettet en rekke nye ordninger, for eksempel produksjonsutvalg i bedriftene, bransjeråd i næringsgreinene og økonomisk samarbeidsråd til veiledning for riksstyret.⁽²⁰⁾ I tillegg til dette ble det innført tvungen lønnsbestemmelse, eller lønnsnemnd som det nå ble kalt, for å få en "fredlig løsning på arbeidstvister". Den som "tok på seg vervet" som riksmeklingsmann var høyesterettsjustitiarius Paal Berg. (Hva spiller det for rolle om en ikke får taburett når en får hele næringsgynga?)

Ut over det å dempe lønnskamp ble de nye ordningene også virkningsfulle når det gjaldt å kvele opposisjonen.⁽²¹⁾

Vi vil oppsummere ved å sitere Hans Fredrik Dahls artikkel om "Norsk politikk 1940-45":

"Tilnærmingen mellom toppene, og fag fagbevegelsens juridiske innordning som lojalhierarki, er kristidens bidrag til utviklingen av korporativismen i Norge. Man kan si at begge deler ville ha kommet i alle fall, krig eller ikke krig, for grunnlaget fantes fra før og retningen var ikke til å ta feil av. Men det at disse harmoniseringene skjedde under okkupasjonen, i samarbeidets ånd og med blikket vendt mot den store gjenreisningen, kom antakelig til å gjøre overgangene lenplige, mer akseptable."⁽²²⁾

4.4 FULL HARMONI

Vi har sett på det som skjedde etter krigen. Var dette ting som hadde oppstått under okkupasjonen, noe som brøt med all politikk fra før 1940?

Førkrigsharmoni

Det var påtrengende økonomiske krav som ga forsterka integrasjon som resultat.⁽²³⁾ Vi vil antyde at det norske næringslivet allerede i denne førkrigstida valgte "å satse" på samarbeid med sosialdemokratene på det innenrikspolitiske plan.

De satset på England i utenriks og handelspolitikk. Dette gjorde de framfor å velge en fascistisk løsning på krisa. En form for korporatisme måtte tvinge seg fram. Klassenotsetningenekostet for mye, de førte til streiker osv. som næringslivet ikke ville betale for.

Både utviklinga i politikken og på arbeidsmarkedet viser store likhetstrekk når vi ser på 30 og 40 åra. Kriseløsningen "Hovedavtalen av 1935" blir som regel trukket fram som det store vendepunktet, fra kamp til samarbeid, men Jardar Seim har i sin hovedoppgave vist hvordan hovedavtalen ble til gjennom en kontinuerlig prosess siden 1930.⁽²⁴⁾ Parallellen på det politiske plan kommer fram ved at Arbeiderpartiet dannet regjering i 1935, og partiets programatiske endringer tidligere i 30 åra.

I vår sammenheng er det her spesielt interessant å peke på at den seinere Hjemmefrontlederen Paal Berg hadde en viktig "integrerende" funksjon tidligere. Allerede i 1930 satt Paal Berg som formann i "Arbeidsfredskomiteen av 1930". Det var denne komiteen som utarbeidet utkast til den endelige hovedavtalen.⁽²⁵⁾

Krigsharmoni

Perioden 1940-45 bare forsterket førkrigsutviklinga. Det var ikke noe brudd, men en kontinuerlig tendensen til samarbeid på tvers av partilinjer og klasseskiller.

Vi har tidligere vært inne på at personer og kretser i Hjemmefronten kom med forslag som viste trekk av nazistisk tankegang. Og at de beskyttet det økonomiske samarbeidet med Stor-Tyskland. Dette var sannsynligvis mer tilfeldige trekk og noe somer vitnet om tilpasningsdyktighet i den aktuelle situasjon enn om direkte nazistisk tankegang. Likevel var hovedtendensen - når en skreller av det ytre nazipreget - økende korporatisme. Korporatismen var jo noe av hovedelementet i nazismens og fascistens program.

Etterkrigsharmoni

At etterkrigstida også kom til å ende i samarbeid og elite-integrasjon, er åpenbart når en ser på det forarbeidet som ble gjort under krigen. (Jfr.kap. 4.3)

Dette viser seg på en rekke felter, vi vil bare nevne noen eksempler:

I gjennreisningspolitikken ble det lagt vekt på at nasjonen måtte stå samlet for å løse problemene. Nordmenn måtte løfte i flokk og ikke kaste bort krefter og verdier på småskåren klassekamp, utidige streiker og lønnskrav. Striden om 12-oringen er et godt eksempel på det. (26)

Norge kom ut av krigen som et mer velorganisert samfunn. På organisasjonsplanet hadde det blitt sterkere spesialisering, toppene hadde innledet et intimt samarbeid. LO og DNA ble "siamesiske tvillinger", de samme personene gikk igjen i ledelsen begge steder, for eksempel Konrad Nordahl. "Toppene" i LO og NAF fortsatte tradisjonen fra hovedavtalen. Linjene kan også trekkes videre gjennom Dahl-Nordahl forhandlingene i London, Stockholmsavtalen og fram mot dagens "bedrifts-demokrati" og kombinerte lønnsoppgjør. (27)

h
v
Notsetningene mellom de borgelige partiene og DNA ble ~~svært~~ i og med at DNA la seg på en klar sentrumslinje i den praktiske økonomiske politikken. Såkalte ekstremistgrupper forsvant eller ble nedkjempet av systemet, NS under okkupasjonen, kommunistene i den kalde krigen. Den "fi-
sfront" som ble opprettet et mot NS på 1940-45 ble i 1948 vendt den andre veien. Einar Gerhardsens "Kråkerøytale" innledet den kalde krigen i Norge. Men i denne holdningskampen mot kommunistene, tok en ikke bare i bruk de samme midlene som hadde vært brukt mot NS, en hadde også en legal ledelse til å sette det ut i livet. Beredskapslovene fra 1950 var et høydepunkt i så måte.

Sjr.

Under den kalde krigen ble det klart at Norge nå var en del av det kapitalistiske, imperialistiske Vesten. Et viktig ledd i denne integreringa var Norges ja til Marshallhjelp. Manøvreringa fra nøytral til alliert stat for Norges vedkommende foregikk allerede under krigen. Planene for norsk medlemskap

i NATO ble forberedt av Trygve Lie i London i 1941. De personlige kontaktene i Storbritania og USA bygde opp under disse planene. Også det ideologiske fellesskapet og de handelspolitiske forbindelsene var en del av grunnlaget. (28)

Reint militært teknisk forberedte Norge seg på alliert invasjon gjennom hel okkupasjonen. Vi vil derfor hevde at USA gikk til dekket bord da forhandlingene om Norsk NATO-medlemskap begynte. Via Marshallplanen og NATO-medlemskap ble Norge fullt ut integrert i det vestlige, kapitalistiske og militære systemet. Norge har i dag en infrastruktur på det militære og økonomiske område som ble grunnlagt allerede under krigen i ly av holdningskampen.

Var holdningskampen vellykket?

La oss vende tilbake til vårt spørsmål: Var holdningskampen vellykket som motstandsstrategi? Ja, den var vellykket som strategi for å spenne arbeiderbevegelsen som sikkerhetsbelte rundt en kapitalisme under vestlig militærbeskyttelse. Men den var ikke vellykket for den som tenkte frigjøring!

NOTER TIL KAPITTEL 1

- (1) Se f. eks.
Jens Thoft (red.): "Ikkevold - strategi i klassekampen" s. 20-23.
VCO, AMK, FMK: "Ikkevoldsaksjon" s. 15-18.
Trygve Hedtjærn m.fl.: "Sivilmotstand" s. 116-123.
Adam Roberts (red.): "Hele folket i forsvar" s.19-20.
- (2) Hedtjærn, op.cit. s. 116

NOTER TIL KAPITTEL 2

- (1) Magnus Jensen: "Norges historie fra 1905 til våre dager" s. 134-135.
Chr. A. Christensen: "Vårt Folks Historie IX" s.207.
- (2) APs og LOs ledere støttet Administrasjonsrådet. Men på grunnlag av misstemninga i arbeiderklassen over lønnsnedgang og oppsigelser ble det reist en opposisjon mot at Administrasjonsrådet var borgerlig, "Fagopposisjonen av 1940", støttet av NKP og ledet av folks fra APs venstrefløy.
- (3) Vi henviser her til en tale av Administrasjonsrådets formann, fylkesmann Christensen, som er gjengitt i
Hans Fredrik Dahl: "Krigen i Norge" s. 56.
- (4) Jon Veaa: "Næringslivet i 1940", artikkel i Dahl, op.cit. s. 41.
- (5) ibid s. 61.
- (6) En liste over noen av de viktigste tilsluttede bedrifter finnes i
NKP: "Hvitboka om 1940" s. 149-154.
- (7) Se f. eks. en uttalelse etter krigen av den tyske senator Otte i Jon Veas hovedoppgave: "Næringsliv og holdninger i 1940" s. 70-71.
- (8) Den tyske politikken var uklar fordi den hadde bakgrunn i en maktkamp på tysk side. Dette er beskrevet i
Hans-Dietrich Looock: "Quisling, Rosenberg og Terboven" og i
Magne Skodvin: "Striden om okkupasjonsstyret i Norge".

Noter til kapittel 2

- (9) Skodvin, op.cit. s. 344.
- (10) I Thomas Chr. Wyller: "Nyordning og motstand" blir det gjort rede for NS' storstilte planer for omdanning av Norge til et sentralstyrt korporativt samfunn etter tysk og italiensk mønster.
- (11) Rolf Kluge: "Hjemmefrontledelsen tar form. Kretsen dannes" s. 9-10.
- (12) For en omtale av KKs arbeidsmåter, se Jensen, op.cit. s. 152-153 og s. 162.
- (13) Også kampen om organisasjonene er inngående skildret i Wyller, op.cit.
- (14) Utviklinga av "Fagopposisjonen av 1940" er framstilt i Knut Aagesen: "Fagopposisjonen av 1940" i "Fra nøytral til okkupert".
- (15) Sverre S. Amundsen (red.): "Kirkenes-ferda" s. 16.
- (16) Christensen, op.cit. s. 255.
- (17) I kapittel 3 kommer vi tilbake med en dokumentasjon av hjemmefrontledernes strategisyn ved å gjennomgå brevveksling mellom dem og myndighetene i London.
- (18) Vi kan her vise til samarbeidet mellom Hjemmefrontens sivile ledelse og Milorg, der det var enighet om at drastiske og voldelige midler skulle tas i bruk ved en alliert invasjon. For en drøfting av den norske motstandskampens forhold til ikkevoldsteorier, se Magne Skodvin: "Den norske ikkevoldelige motstanden under den tyske okkupasjonen", artikkel i Adam Roberts (red.): "Hele folket i forsvar". og Odd Øyen og Lars Gjemstad: "Norges krig 1940-1945 sett i relasjon til ikke-voldsteoriene", artikkel i Samtiden 1969.
- (19) Se f.eks. Jensen, op.cit., der det står: "Hjemmefrontens kamp mot NS var en ren forsvarskamp, men hadde samtidig stor betydning i den store krig". (understreket av oss).
- (20) Hans Fredrik Dahl: "Norsk politikk 1940-45. Kontinuitet eller brudd?", artikkel i H.F. Dahl (red.): "Krigen i Norge" s. 19.
- (21) Se f.eks. argumentasjonen i protestbrevet fra de 43 organisasjonene til Terboven, omtalt i Christensen, op.cit. s. 275.
- (22) Jens Boyesen: "Fra yrkesorganisasjonenes kamp" i Sverre Steen (red.): "Norges Krig III" s. 307.
- (23) I boka "I solnedgangstider" anklager Torolv Solheim HL for å ha blitt smittet av nazistiske synsmåter og for å ha ønsket en autoritær styreform etter krigen. Se forøvrig Jensen, op.cit. s. 196-197.

Noter til kapittel 2 og 3

- (24) Ole Kristian Grimnes foretar i artikkelen "Sabotasjen i norsk og dansk motstandsbevegelse" en interessant drøfting av forskjellen på dansk og norsk motstandskamp. Han viser hvordan holdningskampen i 1941-42 gjorde at norsk motstand var langt mer aktiv enn den danske i denne fase av krigen, mens bildet ble snudd opp ned i 1944-45. Da danskene endelig kom i gang med sin motstand, ble de svært aktive og tok omfattende sabotasje i bruk mens nordmennene ble hemmet av frykt for represalier og en lederstruktur som var tilpasset en mer passiv form for motstand. Artikkelen står i boka "Motstandskamp, strategi og marinepolitikk".
- (25) Se eksempler på slike i kildesamlinga "Regjeringa og Hjemmefronten" (ROH) s. 35.
- (26) Christensen, op.cit. s. 367.
- (27) Det politiske spillet omkring frigjøringa er detaljert framstilt i Thomas Christian Wyller: "Frigjøringspolitikk".

NOTER TIL KAPITTEL 3

- (1) Dok. 73 i ROH s. 154-156.
- (2) For en inngående behandling av striden omkring "partisanbrevet; se Sofie Rogstad: "Fra konflikt til samarbeid - "Partisanstriden" i Norge våren 1943".
- (3) Dok. 183 i ROH s. 331-335.
- (4) ROH s. 5-38, særlig s. 35 som har et eget avsnitt om "kommunistene" og dok. 19,27,180,199,202,207, 216,262,265 og 271.
- (5) Dahl, op.cit. s. 27.
Intervju med Torolv Solheim i Dahl,op.cit. s. 158.
- (6) ibid s. 135.
Torgrim Titlestad: "Krigspolitikken" i Kontrast 43.
- (7) ibid s. 22 (Dahl).
- (8) Dok. 4 i ROH s. 42-44.
- (9) Dok. 183 i ROH s. 331-335.
- (10) Dok. 173 i ROH s. 155.
- (11) Dok. 4 i ROH s. 44.

Noter til kapittel 3

- (11) Dok. 173 i ROH s. 155.
- (12) ibid
- (13) ibid
- (14) ibid s. 154-155.
- (15) ibid
- (16) Dok. 4 i ROH s. 44.
- (17) ibid
- (18) ibid
- (19) Dok. 183 i ROH s. 334.
- (20) ibid
- (21) ibid s. 332,334-335.
- (22) Dok. 73 i ROH s. 156.
- (23) Dahl, op.cit. s. 132-136.
- (24) ibid s. 133.
- (25) ibid s. 134.
- (26) ibid s. 148-153.
- (27) ibid s. 149.
- (28) ibid
- (29) ibid
- (30) ibid s. 150 og 152.
- (31) ibid
- (32) ibid s. 151.
- (33) ibid s. 135.
- (34) ibid s. 9.
- (35) ibid s. 151.
- (36) ibid s. 151-152.
- (37) Aftenposten 9/2 -77.
- (38) Dahl, op.cit. s. 150.
- (39) Dok. 4 i ROH s. 44.
- (40) Vi viser til bøker hvor dette kommer fram:
Einhart Lorenz: "Arbeiderbevegelsens historie II"
s. 27-28.

Noter til kapittel 3

- Stein Tønnesson: "Røde skoger"
 H.F. Dahl: "Norge mellom krigene" s. 84-112.
 Hans Olav Brevig: "NS - fra parti til sekt".
- (41) Terje Valen: "De tjente på krigen" s. 70.
- (42) Opplevd av Bjørn Deichman-Sørensen.
- (43) Dette dokumenteres utførlig av T. Solheim i "I solnedgangstider".
- (44) Dok. 4 i ROH s. 44.
- (45) Dok. 183 i ROH s. 332.
- (46) ibid
- (47) ibid s. 333.
- (48) H.F. Dahl (red.): "Krigen i Norge" s. 19.
- (49) Dok. 179 i ROH s. 325.
- (50) ibid s. 326.
- (51) Christensen skriver om dette: "1943 ble et grått, tungt slitets år, et krevende år med store ofre, men uten påtagelige resultater, et år uten løftning, et år på defensiven. Det hadde flere årsaker, bl. a. en alminnelig krigstretthet etter at okkupasjonen hadde vart i tre år; den første tids overdrevne optimisme ble avløst av skuffelser og depresjon, den stadig større knapphet på mat, klær, brensel og alt mulig annet slet på krefter og humør, og man hadde ikke engang den stimulans nye alvorlige utfordringer fra NS' side ville ha betydd. Etter nederlagene i kampen om ungdommen og "Rikstinget" lot det til at partiet hadde oppgitt forsøket på å nazifisere befolkningen"
 Christensen, op.cit. s. 344.
 Skal en ta utgangspunkt i dette sitatet, kan en si at NS' oppgivelse av nazifiseringen var en medvirkende årsak til at hjemmefronten måtte finne nye kampformer. Hadde tyskerne sørget for at NS fortsatte å gi "stimulans", kunne de unngått sabotasjen.
- (52) Grimnes, op.cit. s. 23.
- (53) Sitert etter Tor. A. Barstad: "Sabotasjen i Osloområdet 1944-45 s. 22.
- (54) Striden omkring dette kommenteres inngående i Solheims bok "I solnedgangstider".
- (55) Sitert etter Valen, op.cit. s. 148.
- (56) ibid s. 151.
- (57) ibid s. 150.

Noter til kapittel 3 og 4

- (58) Se ibid s. 156-157.
 (59) Sitert etter Barstad, op.cit. s. 22.

NOTER TIL KAPITTEL 4

- (1) Terboven i intervju i svensk avis, gjengitt i Bergens Tidende 23. februar 1945, sitert etter Solheim, op.cit. s. 369.
 (2) Dahl, op.cit. s. 10.
 (3) Aftenposten 9/2 -77.
 (4) Dahl, op.cit. s. 187.
 (5) Helge Krog: "6.kolonne - ?" s. 27.
 (6) Loock, op.cit. s. 228.
 B. Nøkleby: "Fra november til april. Sendemann Bräuers personlige politikk", artikkel i "Mellom nøytrale og allierte" s. 68.
 (7) Thomas Chr. Wyller: "Nyordning og motstand" s. 302.
 (8) Krog, op.cit. s. 29 og s. 34-35.
 (9) For en behandling av økonomien under okkupasjonen, se Valen, op.cit. Han hevder at Hjemmefronten beskyttet profitten og bare tillot sabotasje etter press nedenfra og da mot "ufarlige" områder.
 (10) Norges reelle bidrag til krigen blir drøftet i Odd Øyen og Lars Gjemstad: "Norges krig 1940-45 sett i relasjon til ikke-voldsteoriene", artikkel i Samtiden 1969.
 (11) Om situasjonen på Grini; se Einar Gerhardsen: "Felleskap i krig og fred - Erindringer 1940-45", særlig s. 253 ff.
 (12) Thomas Chr. Wyller: "Frigjøringspolitikk" s. 12.
 (13) ibid s. 13 og 22.
 (14) ibid s. 62.
 (15) Jensen, op.cit. s. 207.

Noter til kapittel 4

- (16) Dahl, op.cit. s. 29.
- (17) ibid s. 33.
- (18) ibid s. 34.
- (19) Fellesprogrammet "De politiske partiers samarbeidsprogram for gjenreisningen"
- (20) Jensen, op.cit. s. 211.
- (21) Lorentz, op.cit. s. 95.
- (22) Dahl, op.cit. s. 38.
- (23) ibid s. 287.
- (24) Se Jardar Seim: "Hovedavtalen av 1935".
- (25) ibid s. 21 og 63 ff.
- (26) T. Nomeland: "Striden om 12-øringen" i Dahl, op.cit. s. 106-132.
- (27) Vi henviser interesserte til
J.A. Seip: "Fra Embedsmannsstat til Ettpartistat og andre essays" og
Th. Chr. Wyller: "Vårt organisasjonsdemokrati".
- (28) Konrad Nordahl: "Med LO for friheten" s. 113.

LITTERATUR

- Amundsen, Sverre S. (red.): "Kirkenes-ferda 1942"
Cappelen Forlag, Oslo 1946.
- Barstad, Tor A.: "Sabotasjen i Oslo-området 1944-45"
Samtidshistorisk Forskningsgruppe,
Universitetsforlaget 1975.
- Brevig, Hans Olav: "NS - fra parti til sekt" PAX forlag.
- Christensen, Chr. A.R.: "Vårt folks historie" bind 9
Aschehoug, Oslo 1961.
- Dahl, Hans Fredrik: "Norge mellom krigene" PAX forlag,
Oslo 1971.
- Dahl, Hans Fredrik: "Krigen i Norge" PAX forlag,
Oslo 1974.
- Gerhardsen, Einar: "Felleskap i krig og fred - erin-
dringer 1940-45" Tiden Norsk Forlag,
Oslo 1970.
- Hedtjærn, Trygve m.fl.: "Sivilmotstand" PAX forlag,
Oslo 1974.
- Jensen, Magnus: "Norges historie fra 1905 til våre
dager", Universitetsforlaget 1971.
- Kluge, Rolf: "Hjemmefrontledelsen tar form. Kretsen
dannes" Samtidshistorisk Forsk-
ningsgruppe, Universitetsforlaget
1970.
- Krog, Helge: "6. kolonne - ?" PAX forlag, Oslo 1969.
- Loock, Hans-Dietrich: "Quisling, Rosenberg og Terboven"
Gyldendal Norsk Forlag, Oslo 1972.
- Lorenz, Einhardt: "Arbeiderbevegelsens historie" bind 2
PAX forlag, Oslo 1974.
- Nordahl, Konrad: "Med LO for friheten" Tiden Norsk
Forlag, Oslo 1969.
- Norges Kommunistiske Parti: "Hvitboka om 1940" NKP/
Forlaget Ny Dag, Oslo 1975.
- Roberts, Adam (red.) "Hele folket i forsvar"
PAX forlag, Oslo 1969.
- Rogstad, Sofie: "Fra konflikt til samarbeid. "Partisan-
striden" i Norge våren 1943" hoved-
oppgave i historie, Oslo 1969.

Santidshistorisk Forskningsgruppe:

- "Mellom nøytrale og allierte"
Universitetsforlaget 1968.
- "1940 - Fra nøytral til okkupert"
Universitetsforlaget 1969.
- "Motstandskamp, strategi og marine-
politikk" Universitetsforl. 1972.
- Seim, Jardar: "Hvordan Hovedavtalen av 1935 ble til"
Tiden Norsk Forlag Oslo 1972.
- Seip, Jens Arup: "Fra embetsmannsstat til ettpartistat
og andre essays" Universitetsforl.
1963.
- Skodvin, Magne: "Striden om okkupasjonsstyret i Norge"
Det Norske Samlaget, Oslo 1956.
- Solheim, Torolv: "I solnedgangstider" Det Norske Sam-
laget, Oslo 1976.
- Steen, Sverre (red.) "Norges krig" bind III
Gyldendal Norsk Forlag, Oslo 1950.
- Titlestad, Torgrim: "Krigspolitikken" artikkel i
Kontrast 43, nr. 8 1973.
- Toft, Jens (red.): "Ikkevold - strategi i klassekampen"
GMT, Danmark 1974.
- Tønnesson, Stein: "Røde skoger" PAX forlag, Oslo 1976.
- Valen, Terje: "De tjente på krigen" Oktober Forlag,
Oslo 1974.
- VCO, AMK, FMK: "Ikkevoldsaksjon" PAX forlag, Oslo 1972.
- Veia, Jon: "Næringsliv og holdninger i 1940" hovedopp-
gave i historie, Oslo 1974
- Wyller, Thomas Chr.: "Nyordning og motstand" Universi-
tetsforlaget, Oslo 1958.
- Wyller, Thomas Chr.: "Frigjøringspolitikk - regjerings-
skiftet sommeren 1945" Universitets-
forlaget, Oslo 1963.
- Wyller, Thomas Chr.: "Vårt organisasjonsdemokrati" In-
stitutt for statsvitenskap, Oslo.
- Øien, Odd og Gjendal, Lars V.: "Norges krig 1940-45 sett
i relasjon til ikke-voldsteoriene"
artikkel i Samtiden 1969.

KILDER

- "Regjeringen og Hjemmefronten under krigen", aktstykker
utgitt av Stortinget, Aschehoug 1948.
Aftenposten for 9. februar 1977.